Pilda inorogului sau pilda omului cu urmăritori multipli în manuscrise româneȘti

Article · January 2014

1 author:

Cătălina Velculescu
University of Bucharest

PILDA INOROGULUI SAU *PILDA OMULUI CU URMĂRITORI MULTIPLI* ÎN MANUSCRISE ROMÂNEŞTI

CĂTĂLINA VELCULESCU
Centrul de Studii Medievale, Universitatea Bucureşti

In memoriam Patris Werinhard Einhorn

Pentru intervalele de timp când întâlnim *pilda inorogului* în pictura murală (deci la nivelul vizual al culturii) din ţările române, vom încerca să-i reconstituim prezenţa şi la nivelul culturii scrise[1]. Un nucleu narativ nu trebuie să existe simultan la toate nivelele de manifestare ale unei culturi, dar discrepanţele sau concordanţele pot deveni grăitoare.

Pentru că pilda este cunoscută mai ales sub forma inclusă în romanul *Varlaam şi Ioasaf*, vom porni de la descrierea prezenţei acestui roman în cultura română[2].

Manuscrise slavone cu *Varlaam şi Ioasaf*

Până la traducerea sa în limba română (aproximativ mijlocul secolului al XVII-lea), romanul *Varlaam şi Ioasaf* le-a fost cunoscut ştiutorilor de carte de pe la noi în unele din formele slavone ce-i fuseseră date. Pe lângă manuscrisele păstrate, se cuvine să nu le uităm pe cele distruse de-a lungul timpului, ca şi pe acelea care s-ar mai putea ascunde pe undeva încă neinventariate. Dintre manu-

[1] În cazul de faţă, lucrurile se dovedesc complicate pentru cercetarea nivelului oral, dar ne vom referi în continuare şi la acesta.
Despre *pilda inorogului* în manuscrisele şi picturile româneşti am scris în: Velculescu 1976-1977, p. 72-73 şi 115-117; Velculescu 1979, p. l39-143 (cu precizarea: inscripţia de lângă şoarecele negru este *noaptea*); Velculescu 1981a, p. 137-149; Velculescu 1981b, p. 369-378; Velculescu 1983, p. 259-275; Velculescu 1984, p. 8-39, 75-109; Velculescu 1994, p. 8 etc.
Lucrarea de faţă este gândită ca o parte dintr-un ansamblu care să cuprindă şi descrierea picturilor murale cu *pilda inorogului* din ţările române, identificate prin cercetări de teren (ca o întregire necesară a celor prezentate până acum în literatura de specialitate) de către Cristina Bogdan şi Silvia Marin-Barutcieff. Amintim lucrări semnate de cele două autoare, referitoare la problematica reprezentării Morţii în cultura română „veche": Marin-Barutcieff 2014 (mai ales p. 139-142); Bogdan 2002a; Bogdan 2002b; Bogdan 2003; Bogdan 2009.
[2] Vezi: Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 437-500; Karlinger 1969, Index; Rizescu 1967, p. 269-272; Moraru 1974, p. 513-514; Karlinger, Lackner 1978, p. 23-97; Simota 1979, p. 885-886; Mazilu 1981; Turdeanu 1985; Mazilu 2002, p. 391-395; Dima 2013, p. 49-81.

scrisele slavone păstrate cu textul *Varlaam şi Ioasaf*, unele au fost scrise în principatele române, altele au venit din afară, dar însemnările ne ajută să le reconstituim traseul printre cititorii români[3]. Există probabil şi manuscrise slavone achiziţionate târziu de bibliotecile noastre, deci irelevante pentru încercarea de a reconstitui nivelul de cunoştinţe al cititorilor de la noi, din veacurile trecute.

Se cuvine să ne amintim că sfinţilor Varlaam şi Ioasaf le-a fost dedicată o pictură timpurie amplasată în interiorul portalului de la mănăstirea Neamţ[4] şi una dintre icoanele din biserica mănăstirii Curtea de Argeş[5]. Cei doi „sfinţi" din India intră vădit în repertoriul pictorilor după răspândirea traducerii făcute de Udrişte Năsturel[6].

Traduceri româneşti ale romanului *Varlaam şi Ioasaf*

A. Udrişte Năsturel

Opiniile specialiştilor despre izvoarele după care „pe la 1649" învăţatul Udrişte Năsturel a tradus romanul diferă, dar toate studiile recunosc prezenţa unui material sud-slav, a slavonei ruse, a ediţiei polone de la Kutein (pornită de la un text latin). Divergenţele încep când este vorba de detalii în cuantificări ale prezenţei acestor izvoare[7]. Cele mai vechi trei cópii manuscrise ale traducerii (din care unul cu text slavon paralel integral şi altul cu acest tip de text doar parţial) se datorează copistului Fota – *gramatic domnesc*, executate fiind aproximativ între anii 1665-1673[8].

---

[3] Pentru manuscrisele slavone păstrate, vezi: Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 494-500; Mazilu 1981; Constantinescu 1986; Mircea 2005; Pelin 2007, p. 105-121; Pelin 2008, p. 249-325 – nu înregistrează niciun manuscris cu *Varlaam şi Ioasaf*; există multe Mineie care, spune V. Pelin, au şi *Proloage*, se pare cu sensul de vieţi de sfinţi în redacţie scurtă.
Pentru circulaţia europeană a romanului, vezi bibliografia citată de Einhorn 1972, p. 381-417, plus ilustraţii; Einhorn 1998, mai ales capitolul *Das Einhorn als Sinnzeichen des Todes: der Mann im Abgrund (im Baum)*, p. 310-322, 417-422; Lackner 1977. O simplă căutare în bibliografia publicată bianual de *Byzantinische Zeitschrift* sau cu ajutorul portalului Google duce la continuarea informaţiei pentru lucrări apărute după 1997: Grossmann 2009, p. 87-94 (*apud Byzantinische Zeitschrift* 2011, Heft 1, p. 325); Lambo, 2009, p. 89-114 (*apud Byzantinische Zeitschrift* 2012, Heft 1, p. 358); Cordoni 2010; Lourie 2011, p. 135-179 (*apud Byzantinische Zeitschrift* 2011, Heft 2, p. 884). Pentru versiuni slave, vezi: Lebedeva, Tvorogov 1985 (mai ales p. 70-89 – despre preluarea pildelor în *Proloage*); Tvorogov 1987, p. 349-352; Ĭonova 1992, p. 73-74. Vezi şi **anexa Bibliografie slavă**.

[4] Pictura de pe bolta portalului incintei mănăstirii Neamţ dovedeşte cunoaşterea romanului, dar nu reţine pildele. Ştefănescu 1932, p. 345-369; Nersessian 1937, p. 30-31, 53, 96, 151.

[5] Lăzărescu 1967, p. 187-199.

[6] Iancovescu 2003, p. 507-517. Vezi şi Creţeanu 1979, p. 139-144; Chihaia 1977, p. 47-69.

[7] Pe lângă bibliografia de la nota 2 *supra* şi C. Velculescu în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 495-500, vezi şi: Simonescu 1926, p. 25-56; Chiţimia 1976, p. 465; Mazilu 1974, p. 204-269; Velculescu 1984, p. 8-31 (cu bibliografie); Stanciu Istrate 2011, p. 86-94; Mareş 2011b, p. 538-541 (conform unui studiu manuscris al lui Liviu Onu, ms. **588** nu ar fi fost copiat de Fota grămăticul); Stanciu Istrate 2013.

[8] Pentru prima editare vezi *Manuscris român* 1904.

Important pentru cercetarea noastră este numărul mare de manuscrise păstrate, anume 26 (ne spune Emil Turdeanu)[9]. Şase dintre aceste manuscrise vin din Moldova, două au fost copiate sau doar au circulat în Transilvania, celelalte 18 aparţin Ţării Româneşti. Mediul monahal manifestă un interes explicabil pentru *Varlaam şi Ioasaf*, dar traducerea a apărut din iniţiativa unui mare boier erudit şi alţi mireni au fost implicaţi în reluarea prin copiere[10]. *Pilda inorogului* se găseşte în capitolul XII al traducerii Năsturel[11].

B. Alte traduceri

1. Vlad Boţulescu a tradus romanul în anul 1764, la Milano, după o prelucrare de popularizare în limba italiană. Traducerea nu a circulat[12].

De asemenea nu a circulat traducerea făcută de ***Samuil Micu***, înainte de 1800, după o ediţie şcolară italiană[13].

***2. Vieţile Sfinţilor*, mănăstirea Neamţ**

În textul despre *Varlaam şi Ioasaf* din *Vieţile Sfinţilor* de la Neamţ, vol. I, 1811, traducere a ierodiaconului Ştefan[14] (probabil după Dimitrie Rostovski), la 19 noiembrie, alături de *Viaţa mucenicului Varlaam*, nu au fost reţinute şi parabolele, ca şi în manuscrisul din Basarabia, apropiat de cel apărut la Neamţ în 1811, publicat de Pavel Balmuş în *Texte uitate. Texte regăsite*[15].

Se cuvine ca ms. **63** şi **3186** de la BAR (comparate de Emil Turdeanu cu tipăritura de la Neamţ, 1811)[16] să fie comparate şi cu ms. **1855** de la mănăstirea Putna, traducere a monahului Evloghie de la Şcoala Domnească din Iaşi[17].

3. În secolul XX, romanul *Varlaam şi Ioasaf* a fost prelucrat şi retipărit atât în forma Udrişte Năsturel (1921, 1926, prelucrare de Ion Mihălcescu), cât şi în cea din *Vieţile sfinţilor* de la mănăstirea Neamţ (1926 – Mihail Sadoveanu şi D. D. Pătrăşcanu). Preotul Al. Petrescu a tipărit traducerea făcută după textul german al lui Christian von Schmid[18]. În vremuri apropiate de noi, Virgil Cândea în colaborare cu Magdalena Georgescu au republicat textul editat de P. V. Năsturel, uşor prelucrat la nivelul limbajului[19].

---

[9] Avem convingerea că mai există şi alte exemplare încă nesemnalate.
[10] Turdeanu 1985, p. 335-361.
[11] Pentru textul pildei din traducerea lui Udrişte Năsturel, vezi **anexa Năsturel**.
[12] Bogdan 1889, p. 27-28; Turdeanu 1985, p. 361-372; Barindi 2002, p. 1055-1061; Mareş 2011a, p. 95-100; Boţulescu 2013 (mai ales p. 29, nota 2); Dima 2013, p. 49-81, 127-190.
[13] Pervain 1971, p. 31-32; Turdeanu 1985, p. 450.
[14] Păcurariu 2002, p. 483; Velculescu 2006, p. 503-512, cu bibliografie.
[15] Balmuş 2006, p. 83-126.
[16] Turdeanu 1985, p. 372-377; M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 391-392, 464-465. Acolo unde notăm numai cota manuscrisului, fără a menţiona biblioteca, se subînţelege că este vorba despre manuscrise româneşti din BAR Bucureşti. Pentru descrieri vezi: Bianu *et alii* 1907-1967; Ştrempel 1959; Ştrempel 1978-1992.
[17] Vezi Ursu 1995, p. 7; Ursu 2002, p. 139 ş. u.
[18] Turdeanu 1985, p. 378-380, 450.
[19] Damaschin 1999.

***Omul cu urmăritori multipli* – parabolă cu circulaţie independentă sau inserată în alte scrieri**

În afară de textul parabolei integrat în roman, nu trebuie să uităm că acest tip de naraţiune a circulat şi independent, uneori cu aceiaşi urmăritori şi într-un peisaj similar, alteori cu alt tip de urmăritori şi în alte orizonturi. Unele dintre formele parabolei pe care am numit-o *omul cu urmăritori multipli* le găsim integrate în Biblie[20].

Despre cât de răspândită şi de profundă era cunoaşterea parabolei, fie în forma ce ar fi fost rostită de Varlaam către Ioasaf, fie în alte forme, ne aduc mărturie diferitele tipuri de scrieri în care autorii au integrat-o.

Pentru cultura română, cea mai cunoscută dintre aceste scrieri este intitulată *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, unde, între multe alte texte inserate, se găseşte şi *pilda inorogului* apropiată de forma din *Varlaam şi Ioasaf*[21]. La Neagoe Basarab apare însă ideea unei ascensiuni în copac, imediat după căderea în prăpastie, fără ca ascensiunea să fie urmată de un final izbăvitor: „Şi aşa fugind, *căzu într-o groapă mare. Şi, deaca căzu înt-însa, el află acolo un copaci şi să apucă de să urcă într-însul* (subl. n.) şi stătu cu picioarele pre nişte ramuri şi gândea că va fi în pace şi făr' de nici o grijă. Iar deaca *să urcă* (subl. n.), el căută la rădăcina acelui copaci şi văzu doi şoareci ...” (vezi **anexa Neagoe Basarab**).

Într-o vreme apropiată de cea a redactării *Învăţăturilor*, Gavril Protul de la Muntele Athos a scris *Viaţa patriarhului Nifon*. Autorul, care venea dintr-un alt peisaj cultural, a folosit în scrierea sa o altă formă a parabolei *omul cu urmăritori multipli*, anume aceea pe care o cunoaştem şi dintr-o scriere de asemenea celebră în evul mediu: *Alexandria*[22] (vezi **anexa *Alexandria* – Gavril Protul**).

Forma din Biblie şi anume din cartea profetului Amos (unde urmăritorii sunt: leu, urs, şarpe) o recunoaştem – cu unele schimbări – într-o însemnare a copistului Vasile Sturza Moldoveanul, de pe vremea când se afla în Bihor, în anul 1695[23]. Ne întrebăm dacă apropierea evidentă dintre cele două texte se datorează tipăririi în anul 1688 a Bibliei traduse în româneşte sau dacă nu cumva învăţatul copist va fi luat ideea din vreunul dintre manuscrisele între care îşi ducea viaţa (vezi **anexa Amos – Vasile Sturza Moldoveanul**).

---

[20] Amos 5, 19. Vezi **anexa Amos – Vasile Sturza Moldoveanul**.

[21] Amintim că, în *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, pildele din *Varlaam şi Ioasaf* au fost inserate în următoarea ordine: cap. I - *cele patru racle, privighetoarea*; ceva mai departe *inorogul, cei trei prieteni*; şi, ceva şi mai departe, în cap. II - *împărat pentru un an*. Vezi nota 40. *Învăţăturile lui Neagoe* 1971, p. 200-204, 208-211, 244-245; Zamfirescu 1973, p. 247-250, 288, 321-323, 339-340 (cu bibliografie); Mazilu 1981, p. 184-185, 205-214; *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* 2010 (textul tradus al pildelor la p. 10-110, 116-118 = inorog, 119-1210).

[22] Velculescu 1984, p. 36-38, 49-50.

[23] Popa 1966, p. 54-69 (mai ales p. 61); Velculescu 1984, p. 21, 28.

Pilda omului cu urmăritori multipli inclusă în *Varlaam şi Ioasaf* vine din Asia, cea din Biblie aparţine spaţiului culturii ebraice antice, cea din *Alexandria* se poate să fi pornit din Macedonia (dar şi din Asia Mică), iar cea din Egipt (poate Palestina) ne-a fost transmisă, prin intermediul *Patericului*[24], o naraţiune în care nu se dau amănunte despre urmăritori, ci se spune doar că sunt *hiară multe şi târâtoare* (vezi **anexa Ioan Colovos**). Ceea ce aduce nou cuvântul atribuit monahului Ioan Colovos (sec. IV-V) este speranţa găsirii unei salvări dintr-o situaţie ce părea fără ieşire: *fug la Dumnezeu prin rugăciune şi scap de vrăjmaşul*[25]. Acesta este punctul în care imaginea *omului fugărit* se uneşte cu imaginea *scării duhovniceşti*, contaminare pe care o vom simţi prezentă în câteva dintre imaginile pe care le studiem.

Din păcate, se pare că nu avem încă o lucrare despre traducerile *Patericului* (în forma care include trimiterea la Ioan Colovos!) la români, dar mulţi dintre autorii de imagine din secolele XVIII-XIX îl cunoşteau.

Pilda lui Ioan Colovos (sau un text similar) a fost probabil impulsul pentru selectarea imaginii cu omul urcat în copac, având la baza copacului doar şoarecii sau, uneori, şi alte animale. Bănuim că imaginea de la Suceviţa[26], cu omul care tinde spre norul din care picură lumină, se explică prin forma Colovos a pildei, asemeni altor locuri în care, deasupra urmăritului refugiat în copac, apare norul cu sau fără mană sau fagurele de miere, amândouă decodificabile în acest context *in bonam partem.*

Pilda omului cu urmăritori multipli a circulat însă şi sub formulări mai puţin cunoscute. Într-un manuscris din Transilvania secolului XVIII, urmăritorii sunt: leu, cămilă, corb, *conopiştiriţe şi broaşte*[27] (vezi **anexa Ms. 34 Mircea Popa**).

Importantă este prezenţa pildei într-o copie din Ţara Românească, de la începutul secolului al XIX-lea: ms. rom. **5791** (vezi **anexa Ms. 5791**). Manuscrisul are o scriere neîngrijită, „analfabetă". La f. 22 se termină *Archirie şi Anadan*. Din ultimele fraze s-ar înţelege că Anadan a pierit din cauza lăcomiei lui. Apoi

---

[24] Söding 1993; Suso Fran 1993; Birkfellner 1998, p. 1454-1455.

[25] Velculescu 1984, p. 8, 12. *Pateric* 1828 (Ioan Colovos, povestirea 12); *Pateric* 1990, p. 99. Cităm doar câteva titluri din bibliografie: Quasten III, p. 187-189; Frank 1993, p. 850; Caldarelli 1996; Caldarelli 2003; Moreschini, Norelli 2004, p. 293-294.

[26] Vezi Einhorn 1972, p. 392. nota 24. Zalozieckyj 1944, p. 10-14.

[27] Popa 1980, p. 20-22; Velculescu 1984, p. 44, 51, 88, 95, 104. Vezi şi: Hasdeu 1879, p. 708 (trimite la Gorski, Nevostruev 1862, p. 58, 82; ms. nr. 230 (765): *Pritča o bogatych ot bolgarskych knig* din /*Kniga*/ *Iszmaragd* (f. 52-54 din ms). La f. 89 a manuscrisului (p. 64 în catalog) găsim *Cuvânt din Varlaam şi Ioasaf despre cei trei prieteni.* La p. 81-83 din *Opisanie* se fac trimiteri la alte manuscrise slave cu *Kniga iszmaragd*. (Cele 5 volume ale Catalogului păstrate la BAR provin din biblioteca lui B. P. Hasdeu din „Castelul Iulia Hâşdeu. Câmpina" şi au fost printre lucrurile inventariate de un judecător „la 12 nov. 1907".) Pentru *Iszmaragd*, vezi Tvorogov 1988, p. 397. Vezi, de asemenea, Einhorn 1972, p. 390 şi fig. 100, p. 404, nota 81, p. 406, 413, nr. 4, Abb. 104, p. 412, X (cu timiteri la Kuhn 1888, p. 68-76; Leroy 1955, p. 101-122, mai ales p. 105); Deonna 1958, I, p. 51-75 etc.).

urmează *Spunere pentru lăcomie* (unde se face trimitere la lăcomia aducătoare de moarte a protopărinţilor Adam şi Eva) şi apoi o scurtă naraţiune *Pentru lăcomie* despre omul care se află deja în copac (fără să fie amintit vreun urmăritor!), iar la locurile ştiute stau: cei doi şoareci care rod copacul, un alt *şarpe* care aşteaptă să-l înghită pe om când copacul va cădea, plus încă *patru şerpi* (nu aspide!) pe o ramură. Mierea îi curge personajului imprudent în gură. Se dau decodificările cunoscute, cu excepţia uneia: cei *patru şărpi iaste primăvara, vara, toamna şi iarna*! Încă nu am întâlnit un alt text cu o asemenea decodificare (este însă posibil să existe), tot aşa cum neobişnuită pare relaţia stabilită între pildă şi înţelepciunea lui Archirie[28]. Cercetări ulterioare ne vor ajuta poate să înţelegem dacă avem în faţă o prelucrare locală a *pildei inorogului*, poate sub influenţa multelor imagini pictate în care inorogul lipseşte. Dar s-ar putea şi să fie vorba de o formă scrisă mai puţin cunoscută a acelei pilde, formă interpretată frecvent în imaginile pictate.

Există cu certitudine şi alte scrieri în care pilda sub diferitele ei forme a fost folosită de diferiţi autori, în modul specific perioadei premoderne, adică fără a se ridica probleme de paternitate literară[29].

Pilda inorogului* şi *Proloagele

Sub forma din *Varlaam şi Ioasaf*, adică sub forma de *parabolă a inorogului*, naraţiunea a cunoscut o răspândire greu de măsurat, după ce a fost inserată în numeroasele ediţii ale *Proloagelor*, apărute, începând cu jumătatea secolului al XVII-lea, la Moscova[30]. *Proloagele* de la Moscova au ajuns şi în ţările române, unde textele au fost traduse şi retraduse în limba română, nu integral, ci parţial, după variate principii de selecţie. Pildele din *Varlaam şi Ioasaf*, între care şi *pilda inorogului*, traduse (uneori cu prelucrări) după *Proloagele* tipărite la Moscova, au intrat într-un ritm propriu de copiere şi recopiere, dictat de sfera de interese spirituale a copiştilor români[31]. În unele manuscrise, precum **1373** şi

---

[28] În ms. **4390** de la BCU Cluj (an 1761, copist Ioan Molde <Moldoveanul?>) – vezi **anexa 4390 BCU CLUJ**) – *pilda inorogului* a fost copiată la finalul textului cărţii *Archirie şi Anadan*, dar inorogul nu lipseşte. Mierea este interpretată tot ca avuţie sau bogăţie; aspidele sunt bolile. Ca şi în ms. **5791**, nu mai sunt transcrise alte pilde din *Varlaam şi Ioasaf.*

[29] La începutul sec. XV un scriitor grec, Bergadis, despre care nu se cunosc alte informaţii, a redactat scrierea cunoscută sub titlul impus ulterior *Apokopos*. Această scriere începe cu imaginea omului care, alergând pe câmp la vânătoare, se caţără într-un copac de unde, întinzându-se după mierea care picură dintr-un cuib de albine, cade într-o prăpastie unde îl înghite un balaur (n. n.: celelalte elemente lipsesc). Vezi Weizsäcker 1899, p. 738; http://de.wikipedia.org/wiki/Apokopos; http://books.google.at/books/about/Apokopos.html?id=nF0XAQAAIAAJ&redir_esc=y
Nu ştim dacă *Apokopos* a circulat în limba greacă între cititorii români sau dacă a fost cumva tradusă în limba română. În indicele celor trei volume ale *Catalogului manuscriselor greceşti* din BAR Bucureşti nu am găsit această scriere.

[30] Velculescu 1984, p. 75-89; Velculescu 2006, p. 503-512 (cu bibliografie).

[31] Interesant este că, în sec. XVIII, *Proloagele* deveniseră, după vremea lui Petru cel Mare, subiect

2507, pildele sunt preluate în contextul clar al unor naraţiuni între care se găsesc în amintitele *Proloage*, iar copiştii fac trimitere directă la această sursă: „Acestea oarecare însemnări din Prologul *cel mare muschicesc* (subl. n.), oricui să va întâmpla a le ceti, în ştire să-i fie că *nu din cuvinte în cuvinte sânt întoarse pre limba românească, ci mult scurtate, iară nimic adăugate* (subl. n.)[32]. Însemnare din *Prologul muscăcesc. Care sânt mai alese* (subl. n.)”[33]. Reţinem principiul de lucru: selectivitate, rezumare.

În alte manuscrise însă, naraţiunile care precedă sau urmează pildelor din *Varlaam şi Ioasaf* pot avea şi altă provenienţă, dar au aceleaşi caracteristici cu acelea din *Proloage*[34]. Până acum cunoaştem astfel de cópii făcute mai ales (dar nu exclusiv) în Transilvania; cea mai veche dintre acestea i-o datorăm lui Matei Voileanu (scrisă prin anii 1747-1749, la Viişoara-Hundorf)[35], după ce se întorsese din Ţara Românească, anume de la mănăstirea Bistriţa[36] olteană, cuprinzând pildele din **al treilea tip de selecţie** (ms. **81** de la Biblioteca Muzeului Olteniei – Craiova)[37]. În acest manuscris, Matei Voileanu (care copia şi din scrierile mitropolitului Dosoftei), preia, între altele, fragmente din *Divanul* lui Dimitrie Cantemir, o *Istorie a Troadei*, un *Cuvânt despre credinţă, nădejde, dragoste tâlcuit pre scurt de învăţatul preot şi dascal popa Ivan Făgărăşanul* (cel care a predat la şcoala domnească din Câmpulung şi la şcoala din Râmnicu-Vâlcea)[38], fragmente din literatura „ziditoare”, între care şi unele dintre pildele din *Varlaam şi Ioasaf*, venite probabil prin intermediul *Proloagelor.* Aceste pilde se află în ceea ce am numit **tipul trei de selecţie**: *inorogul*, *cei trei prieteni*, *împărat pentru un an*,

de polemici între diferitele grupări din interiorul Bisericii ruse. Vezi Marcadé 1988, p. 169-176.

[32] Ms. **2507**, f. 94-94^{v}. Velculescu 1984, p. 80-81.

[33] Ms. **1373**, f. 3. Velculescu 1984, p. 80-81.

[34] Mazilu 1981, p. 174 ş. u., p. 183, 185 (crede că pildele inserate în manuscrisele: **1132**, **1328**, **3170**, **3746**, **45** – Astra Sibiu, **81** – Muzeu Craiova, ar fi fost preluate direct din roman). D. H. Mazilu este convins de circulaţia independentă a pildelor anterior şi ulterior inserării lor în roman (Mazilu 1981, p. 214-224; Mazilu 2005).

Este nevoie de un sumar tematic al naraţiunilor din diferitele ediţii ale *Proloagelor* de la Moscova, naraţiuni preluate din scrieri de edificare de provenienţă diversă, a căror receptare în cultura română se intersectează în timp cu a *Proloagelor* de diferite provenienţe. Am propus cu ani în urmă, după 1990, un proiect de cercetare cu această tematică, pentru un grup de 3-4 cercetători. Superiorii Institutului „G. Călinescu” au respins proiectul.

[35] Pentru alte informaţii despre Matei Voileanu, vezi: Ştrempel 1959, p. 274; Cernovodeanu 1976, p. 31, nota 14 (analiza ms. **3399** B.A.R. – codicele Matei Voileanu de la 1749); Cernovodeanu 2003; Bârcă 2002, p. 107, 115, 131, 298-300, 303-305, 347-350, 404-405; Moraru, Velculescu 1976-1978, Indice.

[36] Pe lângă trimiterile din *Bibliografia* lui Nicolae Stoicescu, vezi şi: Micle 1995; Micle 1996; Micle 2004.

[37] Vezi **anexa Ansamblu pilde** şi **anexa 81 Muzeu Craiova**. Vezi ms. **45** – Astra Sibiu; **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj; **1132**, **1328**, **3746**.

[38] Velculescu 1984, p. 95-97, 99, 101. Vezi şi M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 379, 382.

cele patru racle[39].

Din anul 1749 se păstrează un alt manuscris cu acelaşi tip de selecţie a pildelor din *Varlaam şi Ioasaf*, iscălit de logofătul Ion Erneanul[40]. În manuscrisul **81** Muzeu Craiova, pe fila 45, se semnează un *logofăt Ion Erneanul*, într-un fel care, alături de asemănarea scrisului din ms. **1161** cu acela din ms. **3399**, l-a determinat pe Mihai Moraru să bănuiască identitatea dintre Ion Erneanul şi Matei Voileanu[41]. Am comparat şi noi ms. **1161** și ms. BCU Cluj **4348** (iscălite Ion Erneanul) cu ms. **3399** şi ms. **2094** John Ryland Manchester şi cu ms. **81** Muzeu Craiova (iscălite Matei Voileanu): scrisul, ca şi frontispiciile, par a fi ale aceluiaşi copist. Totuşi, încă nu putem face o afirmaţie definitivă.

Un alt manuscris al lui Matei Voileanu, din anul 1768 (când locuia în Şoimuşu Românesc), se află acum în Biblioteca John Rylands din Manchester. Şi acolo se găsesc parabolele din ms. **81** Muzeu Craiova: *inorogul*, *cei trei prieteni*, *împărat pentru un an*, *cele patru racle*[42].

Ordinea pildelor din manuscrisele Voileanu (şi Erneanul) diferă atât de *Proloage*, cât şi de *Varlaam şi Ioasaf*[43].

Pilda inorogului în forma din cele două manuscrise copiate de Matei Voileanu la distanţă de două decenii (anii 1747 şi 1768) şi din ms. Erneanul o găsim într-o serie de manuscrise ulterioare: **1132** (anii 1782-1784); **3746** (sfârşit de secol XVIII); **45** – Astra Sibiu (anul 1820); **1328** (mijlocul secolului XIX?). Această formă, pe care o vom numi deocamdată „Voileanu”, este comparabilă

---

[39] Velculescu 1984, p. 92-94. Tipurile de selecţie descriu modalităţile de diferenţiere sau de apropiere de *Proloage* şi nu trebuie privite ca succedându-se cronologic. Vezi **anexa Ansamblu pilde**.

[40] Popa 1978, p. 336-343; Velculescu 1984, p. 103. Ms. **4348** BCU Cluj, f. 1-2^v. Vezi **anexa Ansamblu pilde**.

[41] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 549; Velculescu 1984, p. 96.

[42] Tappe 1960, p. 481-492, mai ales p. 486. Vezi **anexa Ansamblu pilde**.

[43] În ediţia ***Proloagelor*** din 1685, Moscova, ordinea este următoarea: 16 aprilie – *cei trei prieteni*; 19 nov. – *inorogul*; 22 nov. – *împărat pentru un an*; 23 nov. – *împăratul în vizită incognito*; 28 nov. – *cele patru racle*. Lui Varlaam (probabilă trimitere la un omonim) îi mai sunt greşit atribuite încă două pilde: 28 sept. – *orbul şi ologul paznici la vie*; 24 nov.: – *caprele în turma de oi*. Ordinea din *Varlaam şi Ioasaf* este următoarea: Cap. 6: *cele patru racle*; Cap. 10: *privighetoarea*; Cap. 12: *inorog*; Cap. 13: *trei prieteni*; Cap. 14: *împărat pentru un an*; Cap. 16: *împăratul în vizită incognito*. Reamintim că, în ***Învăţăturile lui Neagoe Basarab***, ordinea este astfel: cap. I – *cele patru racle*, *privighetoarea*; ceva mai departe: *inorogul*, *cei trei prieteni*; ceva şi mai departe, cap. II – *împărat pentru un an*. Vezi nota 21. Sava Popovici din Răşinari (străbunul după mamă al lui Octavian Goga) copiază în anul 1781 *Învăţăturile* (ms. **3572**), după un manuscris de la mănăstirea Cozia. În copia sa, *pilda împăratului pentru un an* a fost mutată la sfârşitul capitolului I, aşa încât pildele apar strânse la un loc, precum în unele manuscrise ce preluaseră doar pildele din tradiţia *Proloage*. Sava Popovici (sau izvorul său) intervine în comentariu la *pilda celor patru racle*, iar la *pilda împărat pentru un an* desenează alături „roata lumii”, imagine ce apare şi în pictura exterioară a bisericii din Răşinari. Vezi *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* 1971, p. 110-111; Velculescu 1984, p. 94, 103-104, cu bibliografie.

(dar nu identică) cu aceea din traducerea dată romanului *Varlaam şi Ioasaf* de Udrişte Năsturel, dar se deosebeşte atât de aceea din ms. **1373** (anii 1792-1793), cât şi de aceea din *Proloagele* de la Roman[44] (preluată în ediţia Neamţ, 1854-1855, ziua de 19 nov.). Se cuvine să menţionăm că pe viitor ar trebui cercetată situaţia fiecărei pilde în parte, pentru că, aşa cum am observat în cazul diferitelor povestiri selectate din *Viaţa lui Andrei Salos*, schimbările în diferite recopieri se fac adesea asupra fiecărei povestiri în parte[45].

Cele două manuscrise târzii din secolul al XIX-lea[46] sunt contemporane cu ultima imagine a *omului cu urmăritori multipli* atestată în pictură, aceea din anul 1839 (Fârtăţeşti-Dozeşti[47]), unde însă nu apare inorogul, ci ceea ce el semnifică: Moartea. Pentru interesul arătat până târziu romanului *Varlaam şi Ioasaf*, grăitoare este însemnarea din anul 1840 pe interiorul copertei anterioare a ms. **1370**: *Am cetit şi eu ... pre această sfântă carte şi foarte mult m-am bucurat împreună şi m-am folosit de marea răbdare a preacuvioşilor noştri părinţi, Varlaam şi Iosaf împăratu Indii.* 2. *Bălaşa Popaju*[48].

Contemporană cu manuscrisul schimonahiei Efimia (ms. **1328**[49]) este ediţia de la mănăstirea Neamţ a traducerii şi prelucrării româneşti a *Proloagelor*, apărută în două tiraje diferite în anii 1854 şi 1855. Tipăritura de la Neamţ porneşte de la o selecţie românească mai veche făcută în materialul *Proloagelor moscovite*: aceea a ieromonahului Sofronie de la Episcopia Romanului prin anii 1798-1799[50]. Continuând tradiţia cunoscută nouă din tipăriturile de la Moscova[51], la ziua de 19 noiembrie tipăritura românească inserează *pilda inorogului*, numindu-l, ca şi în copia de la Roman[52], *dobitoc cu un corn*.

Există cópii manuscrise cu materiale hagiografice şi de tip *exempla* selectate din *Proloage* databile între executarea copiei de la Roman şi ediţia de la Neamţ, dar nu avem încă o cercetare a lor, pentru a şti dacă în aceste selecţii apare sau nu *pilda inorogului*[53].

---

[44] Ms. **1462**, f. 124^{v}-125.
[45] Velculescu 2007, p. 57-68; Velculescu 2006, p. 510-512.
[46] Ms. **45** – Astra Sibiu (de pe la anul 1820, copiat de Ioan Mihai din Avrig – **al patrulea tip de selecţie**) şi ms. **1328** (din jurul anului 1849 – tot din **al patrulea tip de selecţie**, legat ulterior împreună cu alte caiete cu texte „ziditoare”, poate în anul 1862, de schimonahia Efimia Piscupescu, Ţara Românescă). Vezi Avram 1970, p. 44, 49 (manuscrisul are aici nr. **29**); M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 299, 486-491, 494; Velculescu 1984, p. 94, 104. Vezi **anexa 45 Astra Sibiu** şi **anexa 1328**.
[47] Velculescu 1984, p. 44.
[48] Vezi M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 493.
[49] Format din caiete diferite, copiate la date diferite. Vezi **anexa Amsamblu pilde**.
[50] Velculescu 2006, p. 509. BAR ms. rom. **1462-1465.**
[51] Interesant ar fi să cunoaştem istoricul tradiţiei manuscrise a pildelor pe care se bazează ediţiile de la Moscova. Pentru formele scurte ale hagiografiilor, am constatat comunitatea de conţinut cu *Proloagele* lui Neagoe Basarab, deci cu formele sud-slave ale acestei culegeri.
[52] Ms. **1462**, f. 124^{v}-125.
[53] În ms. **1464** (din seria *Proloagelor* de la Roman, ale ieromonahului Sofronie), la ziua de 16

Manuscrise, oameni și locuri

Vom încerca să privim mai îndeaproape modul cum sunt răspândite manuscrisele. Avem convingerea că picturile nu descind nemijlocit din cunoaştera paginilor scrise, dar ne străduim să înţelegem în primul rând la ce anume se refereau autorii de imagini atunci când alcătuiau sau atunci când preluau de undeva „sumarul" unei imagini. În al doilea rând, ar merita să aproximăm ce anume înţelegeau privitorii imediaţi sau cei din vremurile ulterioare din imaginea odată „afişată".

Udrişte Năsturel a tradus romanul *Varlaam şi Ioasaf* în anul 1649[54]; cea mai veche copie păstrată nu este datată, iar prima datată vine din anul 1673, din Țara Românească[55].

După ce traducerea lui Udrişte îşi începe drumul printre copişti şi cititori, mai ales în Ţara Românească, *imaginile* cu parabola, existente şi anterior tot în acest spaţiu, se înmulţesc evident, cam în aceeaşi arie geografică.

Traducerea lui Udrişte Năsturel (deci aceea în care se găsesc pildele) se păstrează, conform enumerării lui Emil Turdeanu, în 28 de manuscrise[56]. Dintre acestea, 21 au fost copiate în Ţara Românească. Unul dintre ele a ajuns încă de prin anul 1702 în Transilvania, păstrat fiind acum la Mitropolia din Sibiu[57]. Din Moldova se păstrează 6 cópii manuscrise, datând după anul 1764[58]. În Transilvania, la Braşov, se face o copie abia în anul 1810.

Sunt identificate alte 9 manuscrise care cuprind *mai multe parabole* din *Varlaam şi Ioasaf* (considerând ms. **1373** şi **2507** un singur manuscris). Dintre acestea, unul provine (probabil) din Moldova şi un altul (tot probabil) din Ţara Românească. Celelalte 7 manuscrise au fost copiate în Transilvania. Pentru ms. **1373** plus **2507**, sursa se găseşte sigur în *Proloagele* de la Moscova. Pentru celelalte 8 manuscrise, la sugestia venită din *Proloage* s-a adăugat, probabil, cunoaşterea fie a însuşi romanului *Varlaam şi Ioasaf*, fie a *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab* (poate a amândurora). Aceste 8 manuscrise au textul despre inorog aproape la fel.

Există şi manuscrise care cuprind *numai una dintre pilde*, fără a fi siguri că sursele imediate ar fi fost fie romanul, fie *Învăţăturile*, fie *Proloagele*, fie o altă culegere (vezi ms. **5791**, **3170**). Şi acestea provin, majoritatea, din Transilvania[59].

---

aprilie se găseşte *pilda celor trei prieteni*. Fecioru 1959-1965. Biblioteca Sf. Sinod al Patriarhiei Române: ms. **55** din Fecioru 1959-1965 (cota nouă: **II 166**) şi ms. **78** din Fecioru 1959-1965 (cota nouă: **II 89**) cuprind selecţii din textele *Prologului* pentru lunile martie-mai. Pentru ziua de 16 aprilie, se află la locul cuvenit *pilda celor trei prieteni* (în formă apropiată de *Prologul* tipărit la Neamţ în anii 1854-1855): în ms. **55**, f. 167-170, iar în ms. **78**, f. 183^{v}-187^{v}. Vezi BOR, XIV, 1962, nr. 1-2, p. 113 (Cat. p. 303); BOR, XIV, 1962, nr. 9-10, p. 625 (Cat. p. 366).

[54] Vezi Turdeanu 1985, p. 338-346.

[55] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 440.

[56] Turdeanu 1985, p. 337 afirmă că ar fi 26 de manuscrise, dar în descrieri include 28 (p. 338-359).

[57] *Ibidem*, p. 343-344, 358-359.

[58] *Ibidem*, p. 354-358.

[59] Vezi **anexa Ansamblu pilde**.

Într-un manuscris de la începutul secolului XIX, care vine probabil tot din Transilvania, a fost preluat, se pare că prin intermediul *Proloagelor*, fragmentul despre *vrăjitorul Nahor*[60].

Localitățile de care manuscrisele cu romanul *Varlaam și Ioasaf* – conținând pildele – se leagă într-un fel sau altul sunt:
- Tismana, Hurez, Bistrița, Râmnicu-Vâlcea, București, mănăstirea Banu din Buzău, Câmpina, Provița (lângă Câmpina), Breaza, Cernica, Târgoviște, Episcopia Argeșului, Cozia, Căldărușani;
- Iași, Broșteni (Moldova), mănăstirea Neamț, Episcopia Romanului;
- Nevoeș (lângă Deva), Simeria, Certeju (?), Băcăinți, Geoagiu, Sibiu (manuscris dus în pribegia din anul 1821), Lepindea (jud. Mureș), Brașov[61].

Țara Românească, acolo unde apare și un număr remarcabil de imagini pictate ale *omului cu urmăritori multipli*, are în mod clar centre monastice de iradiere a cunoștințelor despre roman, dar autorii de însemnări pe manuscrise nu sunt în mod exclusiv monahi. De altfel, însuși traducătorul fusese un laic, mare boier, iar în Moldova majoritatea cópiilor (cinci din șase) provin din mediul laic, la fel ca și unicul manuscris executat în Transilvania, la Brașov.

Pentru a ilustra cum manuscrise specifice sudului Carpaților își începeau drumul spre cititorii de la nord de munți, ne vom opri din nou la povestea vieții lui Matei Voileanu.

Originar din Voila (Țara Făgărașului), a stat o vreme (în jurul anilor 1736-1739) la mănăstirea Bistrița din Oltenia, în „școala" ieromonahului Sava[62]. A fost formulată și afirmația că, prin anul 1742, Matei Voileanu s-ar fi aflat la școala de la Colțea, în București[63]. În anii 1740-1743, 1747, 1749 a copiat „cărți" (cu îndemnul, uneori și cu hârtia ieromonahului Rafail) la mănăstirea din Drăguș (unde au exitat mai multe biserici înainte de intervenția lui Buccow) și a participat la formarea unora dintre zugravii locali[64]. Între 1743-1761 a locuit în Viișoara (Hundorf, jud. Mureș). În 1761 s-a mutat în Șoimușu Românesc (azi Coroisânmărtin, jud. Mureș), unde i-a fost incendiată casa și i-a fost ucis un prieten[65]. A partici-

---

[60] Ms. **1432**, f. 114-121. M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 427-428, 485. În manuscris se spune că ar fi vorba de cap. 26 din romanul *Varlaam și Ioasaf*. În realitate este cap. 27.

[61] Turdeanu 1934, p. 477-482; Turdeanu 1985, p. 343-344, 359.

[62] Voileanu 1891 – pentru date biografice, vezi p. 2-3, 9, 15-16, 19-21, 23-25; Meteș, 1930, p. 48-50; http://www.istorielocala.ro/index.php?option=com_k2&view=item&id=270:v%C3%A2lcea-m%C3%A2n%C4%83stirea-bistri%C8%9Ba-1494-prima-funda%C8%9Bie&Itemid=203.

[63] Micle 1996, p. 295-296, cu trimitere la un document din Arhiva Episcopiei Râmnicului, Mănăstirea Bistrița, f. 39.

[64] Literat 1996; Cârstea 2009, p. 6; http://www.mitropolia-ardealului.ro/telegraful/arhiva.php?art=10; Dragne 2011 (http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Martie/Dragne%20Aurel%20-%20Vechi%20manastiri%20romanesti%20din%20Tara%20Fagarasului/rezumat%20Dragne%20Aurel.pdf).

[65] Velculescu 1984, mai ales p. 95-96, vezi și Indice; M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 379, 382.

pat la zugrăvirea unor icoane şi biserici precum: biserica de lemn din Pata (com. Apahida, jud. Cluj) în 1746, Sânpetru de Câmpie (jud. Mureş) în 1752, Pogăceaua (jud. Mureş) în 1753[66].

Nu am găsit încă material care să ne spună dacă Matei Voileanu (după timpul petrecut la mănăstirea Bistriţa – poate şi la Bucureşti – şi după continuarea legăturilor cu cărturarii din sudul Carpaţilor chiar şi atunci când se întoarce la nord de Carpaţi) cunoştea sau nu traducerea lui Udrişte Năsturel, păstrată şi în manuscrise de la mănăstirea Bistriţa, primul datând însă din anul 1746[67], când logofătul din Voila locuia deja în Viişoara. Dar încă din anul 1702 ajunsese la Braşov o copie a textului lui Udrişte[68].

Din *Proloagele* editate la Moscova în secolul al XVII-lea ajunsese la mănăstirea Bistriţa tipăritura moscovită din anul 1685, sub forma a două volume masive, aduse de ieromonahul Paisie de la Cozia, la întoarcerea dintr-o călătorie la Moscova[69]. După o traducere în limba română (care pornea probabil chiar de la acest exemplar, dar se poate să mai fi existat şi altele, din alte ediţii), ieromonahul Serafim (cel care a copiat, în acelaşi manuscris, între altele, *Fiziologul*)[70] copia pe la anul 1713 o selecţie de povestiri, cu o vădită aplecare spre cele de mici dimensiuni şi cu o morală clară[71]. Logofătul Matei Voileanu însuşi avea să copieze în anul 1749 (deci când se afla la nord de Carpaţi) fragmente din *„Prolog”, vieţile şi patimile a oarecărora sfinţi minunaţi şi videnii minunate şi prea adevărate şi credincioase lucruri ...*[72]. Copistul notează amănunte preţioase: *Acestea le-am scris în Ţara Oltului, la Mănăstirea Drăguşului, ... pe hârtiia părintelui Rafail*[73]. Am fi tentaţi să credem că trimiterea se face la *Proloagele* lui

---

[66] Meteş 1936, p. 79, 80; Porumb 1998, p. 114, 170, 455; Pop 2010, p. 96-116 (mai ales p. 98). La Pogăceaua s-ar mai păstra o icoană pe lemn atribuită lui Matei Voileanu. Vezi: http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_Pog%C4%83ceaua. Alte icoane au ars când i-a fost incendiată casa, în anul 1761. Vezi: http://www.ziaruldemures.ro/index.php?id=25&tx_ttnews%5Btt_news%5D=927.

[67] Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 451-452; Turdeanu 1985, p. 347-348.

[68] Ms. **1491** Biblioteca Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu; vezi Turdeanu 1934; Turdeanu 1985, p. 343-344, 359. Manuscrisul are însemnări din Şcheii Braşovului, precum şi din judeţele Hunedoara şi Alba: Nevoeş (lângă Deva), Simeria, Certeju (?), Băcăinţi, Geoagiu. Vezi *infra*.

[69] Păstrată acum la BAR Bucureşti, secţia „Carte rară”. Velculescu 1984, p. 78, 87, notele 18, 19. Se vorbeşte de două călătorii la Moscova: 1690 şi 1702 – dacă este vorba de una şi aceeaşi persoană.

[70] Ms. **2513**. Ştrempel 1959, p. 207-208; Velculescu 1984, vezi *Serafim* în Indice; Barbu 2000, p. 38, 118; Velculescu, Guruianu 2001, p. 8-10, 20, 35-44; Velculescu, Anton 2002, p. 1035-1047; Marin-Barutcieff 2003, p. 7-8.

[71] Ms. **2513**, f. 1: *Pateric sau Otăcinic ... scoase din Proloagele céle moschiceşti şi dintru alte sfinte cărţi adunate.* Se pare înainte de anul 1713. Între acestea sunt şi câteva dintre naraţiunile despre Andrei Salos (introduse cu titlul: *Cuvânt pentru sfântul Andrei, cum s-au făcut* ***zănatec*** (subl. n.) *pentru Hristos*) – vezi **anexa Andrei Salos**.

[72] Ms. **3399**, f. 22. (Acest manuscris trebuie comparat şi cu ms. **2602**, copiat în anul 1675 la Cozia, scris *pre rumânie cu învăţătura părintelui Ananie, egumenul sfintei lavre Cozia.* Vezi Velculescu 1984, p. 77, 86.)

[73] În anul 1763, pe când se afla pribeag la Şoimuş (Coroisânmărtin, jud. Mureş), logofătul Matei

Dosoftei[74], dar, pe lângă povestiri care apar numai la Dosoftei, găsim în această selecţie şi povestiri care apar numai în *Proloagele* de la Moscova. De la Dosoftei par a fi luate fragmentul despre *Povestea plânsurilor Ieremiei proorocul*, poveste inserată la data de 4 noiembrie[75], precum şi acela despre Sfântul Dimitrie, *cum au ucis pre Iovan craiul bulgarilor* (de fapt un fragment din viaţa sfântului – 26 octombrie), introdus prin cuvintele: *Spun istorii cum bolgarii avea un împărat, crai a lor, ce-l chema Iovan*)[76]. Nu am găsit până acum cele două naraţiuni în *Proloage*, Moscova, 1685; este posibil să nu fie singurele în această situaţie.

Dar există şi povestiri care nu apar la Dosoftei, ci se găsesc doar în *Proloagele* moscovite. Una dintre acestea este *Cuvânt pentru arătarea botejunii Ţării Ruseşti* (30 noiembrie), dacă nu cumva se va fi aflând inserată altundeva în *Proloagele* lui Dosoftei; o alta este prăznuirea *veşmântului lui Hristos* (10 iulie în *Proloagele* de la Moscova; doar 3-4 rânduri la Dosoftei!)[77].

O combinaţie asemănătoare (*Proloage* de tip Dosoftei cu tipul moscovit) credem că se poate descifra şi în ms. **2596**, copiat pe la anul 1746 la mănăstirea Bistriţa de ieromonahul Ilarion (cu adăugiri, peste mai mult de o jumătate de secol, de ieromonahul Ioachim Bărbătescu, el însuşi copist al romanului *Varlaam şi Ioasaf*)[78]. Demn de reţinut considerăm faptul că, în acelaşi manuscris cu

adaugă: *În anul 1763 dechemvrie în zéce zile, marţi spre miercuri, au murit Gherman Luca, plinindu-să de-a cincea săptămână de când l-au fost ucis duşmanii, noaptea. Şi l-am îngropat joi în sat Şoimuş*. Vezi şi Velculescu 1984, p. 72, 80, 95-96 – cu bibliografie.

[74] Cunoscute mai ales sub numele de *Vieţile Sfinţilor*, apărute la Iaşi în anii 1682-1686. Vezi Dosoftei, ed. Frenţiu 2002. Pentru bibliografie, vezi Velculescu 2009, p. 47, 57.

[75] Nu am găsit această poveste în *Prologul* moscovit din anul 1685, la data de 4 noiembrie. Ms. **3399** f. 44^{v}-51^{r}. Vezi Dosoftei, ed. Frenţiu 2002, p. 100-103. În *Proloagele* tipărite la mănăstirea Neamţ în anii 1854-1855, fragmentul *despre plânsuri* este introdus, menţionându-se în notă de subsol că sursa nu se află în ediţiile de la Moscova, ci în *„Mineile" ce s-au tipărit în sfânta monastire Neamţul la anul 1846 ... şi în „Prologul" vechiu ce s-au tipărit la Iaşi la anul 1682*, deci în volumele lui Dosoftei. Avem în faţă un caz tipic pentru permanentele transformări în interiorul speciei literare „proloage".

[76] Ms. **3399**, f. 24. Dosoftei, ed. Frenţiu 2002, p. 86-87. Dintr-o altă carte, Dosoftei 1683, f. 129^{v}-130, Matei Voileanu (sau izvorul său) preia „proorocirea Sibilei Eritreea", unde versurile în limba latină sunt scrise cu slove chirilice, iar traducerea în limba română este dată după fiecare vers. La sfârşit preia (tot cu chirilice) şi sintagma greacă pentru *Aceasta iaste a întâi născutului Dumnezeu* (cf. M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 379).

[77] Textul despre *veşmânt* se găseşte şi în selecţia făcută, cu vreo trei decenii mai înainte, de ieromonahul Serafim, ms. **2513**, precum şi în ms. **2516**, al ieromonahului Ilarion (tot alături de *Fiziolog*). Doar în 3-4 rânduri apare în *Proloagele* lui Dosoftei, la 10 iulie, în exemplarul păstrat la Cluj, editat de Rodica Frenţiu. Tot vreo patru rânduri îi sunt dedicate şi în atât de interesantul ms. **339** de la Tatina (vezi Velculescu 1984, p. 87 – cu o suprapunere nedorită a zilelor de 8 şi 10 iulie); Marin-Barutcieff 2003, p. 8, 27-28; Mihăilescu 2008, p. 139-140; Mihăilescu 2011, p. 116-126 (cu precizarea că, în cartea mea din anul 1984, nu aveam cum să iau în discuţie o variantă a *Proloagelor* lui Dosoftei pe care a scos-o la iveală abia ediţia Frenţiu din anul 2002).

[78] Ieromonahii Serafim, Ilarion, Ioachim Bărbătescu (copist şi el al romanului *Varlaam şi Ioasaf*) au copiat fiecare câte o formă de *Fiziolog* (vezi Velculescu 1984, p. 110-116; Velculescu 1989, p.

selecţii din *Proloage*, ieromonahul Ilarion (completat în anul 1805 de Ghenadie) copiază şi romanul *Varlaam şi Ioasaf* în traducerea lui Udrişte Năsturel, cea mai veche copie de la Bistriţa păstrată[79].

Cópii selective după *Proloagele* transpuse în româneşte (alte fragmente decât cele din *Varlaam şi Ioasaf*) s-au făcut şi în Transilvania[80].

Este posibil ca, fie în anii cât a stat la Bistriţa, fie după întoarcerea în Transilvania, Matei Voileanu să fi cunoscut nu doar selecţii din *Proloagele* de diferite redacţii, ci şi textul romanului purtător de pilde.

Împreună cu Cristina Bogdan şi Silvia Marin-Barutcieff remarcăm existenţa unui număr impresionant de reprezentări plastice date *pildei omului cu urmăritori multipli* – în particular: *pilda inorogului* – (aproximativ 30, dacă le luăm în consideraţie şi pe cele dispărute în secolul XX) tocmai în aria de cunoaştere şi copiere atât a traducerii romanului *Varlaam şi Ioasaf*, cât şi a *Proloagelor* în forma tipăriturilor moscovite (care includeau selecţii diseminate din pildele romanului). Totuşi, din aceeaşi Ţară Românească pare a nu se fi păstrat manuscrise cu parabole copiate independent (cu excepţia unuia târziu, de pe la jumătatea secolului al XIX-lea).

Unul dintre manuscrisele lui Voileanu, ms. **81** – Muzeul Olteniei, Craiova, ajunge cândva (se pare la începutul secolului al XIX-lea) la mănăstirea Cernica, la un părinte Athanasie, care îl dăruieşte lui Vasile Niculescu de la Sfântul Dumitru (probabil din Ploieşti). De la acesta, manuscrisul este cumpărat în anul 1873 de Hagi Dimitrie Gheorghe Teişanu *fost Braşoveanu* (subl. n.), negustor din Ploieşti, care fusese în anul 1861 la Ierusalim şi care citise manuscrisul, probabil împrumutat, înainte de această plecare în hagialâc. Acest D. G. Teişanu împrumută manuscrisul, în anul 1874, preotului de la metocul Icoanei din Bucureşti, care-l citeşte în decursul unei luni de zile. În continuare, D. G. Teişanu mai notează pe manuscrisul Voileanu amănunte despre un alt manuscris, copiat de el, Hagi Teişanu: „Bucureşti, luna fevruarie *1882* (subl. n.) astăzi am dat părintelui Nectarie preotul de la *metocul Icoanei de aici din Bucureşti* (subl. n.) *cartea scrisă de mână* de mine numită „pentru sfâşitu lumii şi pentru venirea lui Antihrist şi numele numărului 666”, ca să o cetească şi s-o prescrie şi acum, la luna aprilie, *mi-au spus că o s-o dea unui călugăr de la Cernica, care scrie foarte bine, să i-o scrie* (subl. n.) şi să mi-o înapoieze şi am scris aici ca să să ştie, *1882*, aprilie 4.

325-328; Velculescu, Guruianu 2001, p. 8-10) şi au copiat de asemenea şi una din formele *Vieţii* lui Andrei Salos (Velculescu 2007; Velculescu 2014; *infra* **anexa Andrei Salos**). Vezi şi M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 449-452, 477-482; Turdeanu 1985, p. 347-348.

[79] Turdeanu 1985, p. 347-348.

[80] Velculescu 1984, p. 80 ş. urm., cu nuanţările şi precizările din Velculescu 2006. Se vede încă o dată cât de nejustificată a fost respingerea poiectului de cercetare a *Proloagelor* traduse în limba română. În ms. **1373** (copiat *de pe o carte a dumnealui părintelui Şărban de la Arini*) au fost selectate din materialele oferite spre lectură de *Proloagele* moscovite nu doar pilde din *Varlaam şi Ioasaf*, ci şi fragmente despre Andrei Salos. Vezi **anexa Andrei Salos**.

Teişanu". Şi, într-adevăr, aşa se pare că s-a şi întâmplat, pentru că în anul 1887 proprietar al manuscrisului era tot D. G. Teişanu, aflat de această dată la *Valea Gardului*[81] (probabil localitatea din jud. Prahova, lângă Vălenii de Munte, pe drumul spre Transilvania, prin Măneciu).

Metamorfozarea materialelor copiate (în ceea ce priveşte ordinea, numărul, conţinutul) este una dintre problemele ridicate de circulaţia independentă a naraţiunilor cunoscute sub denumirea de *pilde din romanul Varlaam şi Ioasaf*. În realitate, accentuăm încă o dată, aceste povestiri cu tâlc, între care şi cea a *inorogului*, ajungeau sub ochii cititorilor români **şi** prin extrasele din *Proloage*, **şi** prin intermediul *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab* (scrieri redactate în slavonă, dar traduse în română între a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului XVIII), **şi** prin traducerea după roman, dar **şi** prin notarea lor ca parabole de sine-stătătoare[82]. Aşa cum am menţionat mai sus, o copie din Ţara Românească după *Varlaam şi Ioasaf* în traducerea lui Udrişte Năsturel a ajuns în Şcheii Braşovului încă din anul 1702 şi are însemnări ulterioare din judeţele Hunedoara şi Alba: Nevoeş (lângă Deva), Simeria (jud. Hunedoara), Certeju (?), Băcăinţi (jud. Alba), Geoagiu (de Jos, jud. Hunedoara)[83].

Peste mai bine de un secol, în anul 1810, tot la Braşov, Ioniţă Ion Voina Basarab va copia romanul, dar după un alt manuscris, nu cel din anul 1702 (vezi şi *infra*)[84]. După *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* cunoaştem doar copia din anul 1781 a preotului Sava Popovici din Răşinari, având ca izvor un manuscris de la mănăstirea Cozia (despre copia Sava Popovici am vorbit într-o notă anterioară). Rămâne deschisă întrebarea ce alte cópii din Ţara Românească ale celor două scrieri şi începând cu ce dată au ajuns sub ochii celor care circulau curent peste munţi.

Pentru Transilvania, de unde vin cele mai multe manuscrise cu parabolele copiate independent, se ridică problema unor acţiuni distrugătoare, precum cea din anul 1761, condusă de generalul Adolf Nikolaus von Buccow[85]. A doua etapă a cercetării pe teren a prezenţei sau absenţei unor reprezentări murale ale *pildei omului cu urmăritori multipli* va cuprinde, sperăm, localităţile amintite de însemnările păstrate pe manuscrisele din Transilvania cu această pildă: Drăguş (jud. Braşov), Viişoara (jud. Mureş), Şoimuşu Românesc (azi Coroisânmărtin, jud. Mureş), Pata (jud. Cluj), Sânpetru de Câmpie (jud. Mureş), Pogăceaua (jud. Mureş), Căpeţi-Sovata (jud. Mureş), Sohodol-Bran (jud. Braşov), Avrig (jud. Sibiu), Braşov, Daneş (jud. Mureş), Arini (com. Măieruş, jud. Braşov), Cătuneni (?), Viişoara (jud. Mureş), Păuşa (Sălaj?, Bihor?), Boiu Mare (jud. Maramureş), Unguraşi (jud. Cluj) etc.

---

[81] Vezi M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 382-384.
[82] Vezi în **anexe**.
[83] Turdeanu 1985, p. 343-344, 358-359.
[84] Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 483-484; Mazilu 1981, p. 202; Turdeanu 1985, p. 359-360.
[85] Meteş 1930, p. 37-38, 67; Kutschera 1944, p. 171-187, 218, 227-229. http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Adolf_von_Buccow

În afară de zugravul Matei Voileanu (cunoscut mai degrabă prin manuscrisele ce au rămas de la el, decât prin picturile distruse majoritatea), mai întâlnim în însemnări un alt *zograf*: Ilie, care în anul 1805 se semnează ca posesor al ms. **2510**, copiat în anul 1784 la Episcopia Râmnicului. În acest manuscris, după traducerea lui Udrişte Năsturel (în care se află şi *pilda inorogului*), se notează *tropariul sfântului Varlaam şi al lui Ioasaf* şi *alt tropariu al sfântului Ioasaf*. Nu ne miră deci că pe aceeaşi filă 1, unde apare numele zugravului Ilie, se semnează şi un *ieromonah Ioasaf*[86]. Dacă între cei doi semnatari exista vreo colaborare şi dacă Ilie zugravul este cumva Ilie din Teiuş – acestea sunt întrebări care aşteaptă încă răspunsul. Dar dacă acest Ilie este (co)zugravul pildelor de la Bârseşti (în exterior), Fârtăţeşti, Jghiabu şi Cremenari, pictate între anii 1809-1839, merită să reflectăm la faptul că, deşi Ilie *zograf* cunoştea un text în care apare inorogul (şi îl şi pictează pe inorog ca fiinţă solitară), totuşi nu-l reprezintă în scenariul pildei, înlocuindu-l în una singură cu semnificatul său: Moartea, iar în celelalte omiţându-l. În pictura de la Fârtăţeşti-Dozeşti (anul 1839), unde se produce substituţia, mai apare (prin cuvintele atribuite Morţii) o trimitere – la cartea *Voinicul şi Moartea*[87]: *Destul v-aţi veselit, aţi mâncat şi aţi vieţuit în lume, ia veniţi de jucaţi şi cu mine*[88]. Dar chiar textul întreg al acestei cărţi este copiat alături de pildele din **al patrulea tip de selecţie** în ms. **45** (Biblioteca Astra din Sibiu), în anul 1820, de *Ioan Mihai din Avrig*, alături de extrase din: *Îndreptarea legii* (Târgovişte, 1652), Baronius, *Grădina pildelor*, *Oglinda năravurilor*, *Livada florilor*, *Pateric* ...[89]. Pe un alt manuscris copiat de el (*Minunile Précistii*), Ioan Mihai din Avrig face o însemnare care ne ajută să înţelegem drumul manuscriselor: „S-au scris de pre izvodul S[ve]tagorii întâiu de *părintele Pahomie Coziian* (subl. n.), după dânsul *logofătul Mathei Voilean* (subl. n.), apoi egumenul *Visarion de la mânăstirea Sâmbeti[i] de Sus*, iară acum, a cincea oară, scrisă mai pre urmă prin osârdia mai zmeritului de toţi Ioan Mihaiu, în anul Domnului 1829, în Avrig”[90].

Ne vom opri în continuare asupra a patru manuscrise din secolul al XIX-lea, păstrate la BAR Bucureşti: **1903**, **1132**, **3343**, şi la BCS: **21178** – pentru a vedea cum ajung din Muntenia la Braşov unele dintre manuscrisele cu traducerea romanului *Varlaam şi Ioasaf*.

---

[86] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 458-459.
[87] Moraru 2005.
[88] Velculescu 1984, p. 15-16.
[89] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 486-491.
[90] Ms. rom. **1628**. Ştrempel, *Catalogul*, vol. II, p. 19; Bârcă 2002, p. 404-405. S-ar înţelege că scrierea *Minunile Précistii* circula în traducere românească la Muntele Athos. Ieromonahii Pahomie Cozian şi Visarion de la Sâmbăta de Sus nu apar în Ştrempel 1959. Pentru ms. **1628** şi pentru alte manuscrise cu *Minunile Maicii Domnului*, vezi Onu 2002.

În ms. **1903** se păstrează o copie a traducerii lui Udrişte Năsturel făcută în anul 1778 în Ţara Românească, la Câmpina, copist fiind *Mihalachie, vătaf de plaiul Prahovei*[91]. În anul 1811 pe acest manuscris se semnează *Ioniţă Ion Voina ot Braşov*. Pe lângă *Varlaam şi Ioasaf*, manuscrisul mai cuprinde, între altele, o selecţie de povestiri din *Paterice*[92], inclusiv din *Patericul Lavrăi Pecerska din Kiev*.

Un conţinut foarte apropiat, dar nu identic, are ms. **3343**, din anul 1806, copiat de *Dimitrache logofătul za divan Iuzchiupliul*[93] (probabil din Bucureşti).

În anul 1810, Ioniţă Ion Voina (care se va semna pe ms. **1903** abia în anul 1811 ! – vezi *supra*), copiază traducerea lui Udrişte Năsturel şi notează chiar şi timpul care i-a fost necesar pentru această copiere: între 10 aprilie şi 27 noiembrie (ms. BCS **21178**)[94]. Ioniţă Ion Voina Basarab lasă câteva rânduri despre condiţiile dure în care reuşea să scape de treburile zilnice şi să se refu-gieze în lumea cărţilor: „Orice greşeală veţi afla în cuvinte sau în slove ... mă rog, fraţilor, să nu mă dojăniţ ... că şi noaptea de multe ori o am avut în loc de zi, fiindcă tatăl mieu, Dumnezeu să-i dea mult bine şi Dumnezeu să-i facă parte de împără-ţiia cerului, ... nu mă lăsa să scriu zió, şi eu tot mai cu samă nóptea scriiam”[95].

Un posesor ulterior (pare după nume din aceeaşi familie Voina: Nicolae Ion Voina) notează în anul 1817 că „Această sfântă carte ... este a mea *cumpărată cu bani buni*”. Din alte câteva rânduri putem vedea cum Nicolae Voina, probabil negustor, pendulează în anii 1819-1820 între Bucureşti şi Braşov. Probabil prin astfel de călătorii, din anii anteriori, ajunsese ms. **1903** sub ochii celui care în anul 1811 se semna Ioniţă Ion Voina ot Braşov. Doi ani mai târziu, în 1813, autorul însemnării tocmai amintite notează pe propria sa copie după *Varlaam şi Ioasaf*, din anul 1810 (ms. BCS **21178**, f. 466): „1813, iunie 21, au răposat frate-mieu Mihai Voina, sara, şi s-a îngropat iunie 22. Nefiind bolnav, vineri sara, la cinci ceasuri au eşit de la şcoala săsască şi viind eu pă urmă l-am ajuns[96] şi au venit în casă şi numaidecât au ieşit afară de s-au jucat şi au venit iarăşi acase, şi viind acasă s-au văitat de cap, şi au mâncat puţintel, şi s-au închinat şi s-au culcat. Şi peste nópte s-au tot văitat şi demineaţa au început a vărsa tot sânge şi atâta i-au fost”[97].

---

[91] Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 453-457. Pe acest manuscris se mai găsesc însemnări în care sunt amintite localităţile: Proviţa (lângă Poiana Câmpina), Breaza, mănăstirea Cernica.
[92] Printre *cuvintele* reţinute de copist, nu l-am găsit, din păcate, pe cel al lui Ioan Colovos, amintit mai sus.
[93] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 469-475.
[94] *Ibidem*, p. 483-484; Turdeanu 1985, p. 359-360.
[95] Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 483.
[96] La o primă privire, am fi tentaţi să credem că şi copistul Ioniţă Ion Voina era tot şcolar, dar el nu precizează că ar fi venit tot de la şcoală.
[97] Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 484.

The Unicorn's Parable or _Parable of Man with Multiple Pursuers_
Within Romanian Manuscripts

ABSTRACT

The unicorn's parable was known by the Romanian readers through the novel *Varlaam and Ioasaf*, but also by its independent re-copying after sellections of Byzantine literature such as *Life of the Saints*. Sometimes pursuers of human being differ from those known through the remembered novel, meaning in certain writings such as: *Bible*, *Paterikon*, *Kniga izmaragd* etc. Similarly, special attention is paid to manuscript copysts (in this case, the majority from Transylvania), as active carriers of culture in Romanian language.

ANEXE

ANSAMBLU PILDE[98]

A. – doar pilda omului urmărit de fiare[99]
1. Ms. BCU Cluj, **4390**, p. 130-133[100]
An 1761, copist Ioan Molde <Moldoveanul?>
Însemnare de posesor: Cărăbăţu Ion din Boiu Mare (Maramureş)
Vezi fragment din textul despre inorog în **anexa Ms. 4390** BCU Cluj.

2. Ms. **5791**, f. 22[101]
Secolul XIX (început), Ţara Românească
Vezi textul *fără inorog* în **anexa Ms. 5791**.

B. – doar pilda privighetorii[102]
1. Ms. **5299**, f. 86^v-88^v[103]
An 1832, Transilvania
Însemnare de posesor din Abrud, anul 1843

[98] Acolo unde se dă numai numărul manuscrisului, fără a se menţiona biblioteca, se înţelege că este vorba despre BAR Bucureşti. Pentru această bibliotecă au fost folosite cataloagele: Bianu *et alii* 1907-1967; Ştrempel 1959; Ştrempel, *Catalogul*. În afara manuscriselor pe care le vom aminti în continuare, pildele se mai află inserate probabil şi în alte cărţi manuscrise sau tipărite.
[99] Vezi şi **anexele: Amos – Vasile Sturza Moldoveanul**, **Alexandria – Gavril Protul**, **Ioan Colovos**.
[100] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 123-124; Popa 1980, p. 22; Velculescu 1984, p. 105, nota 22. Atenţie: textul se află la alte pagini decât cele indicate de M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 123-124.
[101] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 143-144; Velculescu 1984, p. 104, nota 20.
[102] Nu am identificat *pilda privighetorii* în *Proloagele* de la Moscova. Vezi şi Lebedeva, Tvorogov 1985, p. 70-88. Cunoaştem o versificare românească manuscrisă a acestei pilde, notată în anul 1844 de „popa Gheorghie ot Văleni", aflat pe atunci la mănăstirea Hurezi (vezi Mateescu 1935, mai ales p. 268-270). Este posibil să fi existat şi alte versificări de pilde.
[103] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 260-262; Velculescu 1984, p. 103.

2. Ms. **3170**, f. 104^{v}-105^{v}[104]
An 1789, copist Gheorghe Popovici Cucuian, Păuşe (Bihor? Sălaj?)

3. BCU Cluj **3202**, f. 51^{r}-53^{r}[105]
Început de secol XVIII, Transilvania
Însemnare a unui copist ulterior, *dascal Toader bătrânul de la Unguraşu* (jud. Cluj)

C. – pilda celor trei prieteni[106]
1. Ms. **1268**, f. 7 – forma din 16 februarie (*Pateric*) în *Prologul* de la Moscova[107]
An 1770, copist preotul Bucur Puşcaş, sat Sohodol (com. Bran, jud. Braşov)

2. Ms. **1373**, f. 116^{v}-117 – forma din 16 febuarie (*Pateric*) în *Prologul* de la Moscova[108]
Pentru acest manuscris, vezi şi *infra*, secţiunea **D**.
Ani 1792-1793, Dumitru Popovici „boer", sat Căpeţi (azi în Sovata, jud. Mureş)
Izvor: părintele Şerban de la Arini (com. Măieruş, jud. Braşov)

3. Ms. **1318**, f. 118^{v}-121[109] – forma din 16 aprilie (*Varlaam şi Ioasaf*) în *Prologul* de la Moscova.
Textul diferă şi de ms. **1344** şi de *Proloage*, mănăstirea Neamţ, 1854.
Ani 1794-1795, copist Gheorghe Popovici, Transilvania (?)

4. Ms. **1344**, f. 79^{v}-81^{v})[110] – forma din 16 aprilie (*Varlaam şi Ioasaf*) în *Prologul* de la Moscova.
Textul diferă şi de ms. **1318** şi de *Proloage*, mănăstirea Neamţ, 1854.
An 1797 (?), Moldova

D. Tipuri de preluare a unui grup de pilde provenite din *Varlaam şi Ioasaf*, prin *Proloage* sau culegeri similare[111]
Amintim ordinea din *Prolog*, Moscova, 1685: 19 nov. – *inorogul*; 22 nov. – *împărat pentru un an*; 23 nov. – *împăratul în vizită incognito*; 28 nov. – *cele patru racle*; 16 apr. – *cei trei prieteni*[112], considerându-se că anul începe la 1 septembrie.

---

104 M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 81-83, 129, 460; Velculescu 1984, p. 103.
105 M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 121; Velculescu 1984, p. 103. Mulţumim BCU Cluj şi doamnei lector univ. dr. Laura Zăvăleanu pentru copia trimisă. Mulţumiri şi d-lui dr. Bogdan Crăciun.
106 La această pildă se cuvine a fi elaborat un studiu special asupra raportului în manuscrisele româneşti dintre cele două texte provenite din *Proloage*: cel de la 16 februarie (*Pateric*) şi cel de la 16 aprilie (*Varlaam şi Ioasaf*).
107 Velculescu 1984, p. 80, 89, 102, 106.
108 *Ibidem*, p. 48, 80-81, 89, 92, 93, 102.
109 Bianu *et alii* 1907-1967, vol. IV, p. 542; Velculescu 1984, p. 102.
110 M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 369; Velculescu 1984, p. 102.
111 Atenţie: tipurile de selecţie nu trebuie privite ca succedându-se cronologic. Ele descriu modalităţile de diferenţiere sau de apropiere de *Prologul* de la Moscova.
112 Lui Varlaam (probabilă trimitere la un omonim) îi mai sunt greşit atribuite încă două pilde: 28 sept. – *orbul şi ologul paznici la vie*; 24 nov. – *caprele în turma de oi*.
În *Proloagele* traduse în limba română tipărite în 1854-1855 la mănăstirea Neamţ se găsesc, dintre aceste pilde, următoarele: 19 nov. – *inorogul*; 22 nov. – *împărat pentru un an*; 23 nov. – *împăratul*

I. – *inorogul, împărat pentru un an, cei trei prieteni* (ordinea din *Prolog*, Moscova, 1685, fără *împăratul în vizită incognito* şi *cele patru racle*)
Ms. **1373** conţine o selecţie de naraţiuni din lunile septembrie-februarie, dintr-o traducere după *Proloage*[113], Moscova. În ms. **2507**, selecţia se face din lunile martie-august[114]. „Acestea oarecare însemnări din Prologul *cel mare muschicesc* (subl. n.), oricui să va întâmpla a le ceti, în ştire să-i fie că *nu din cuvinte în cuvinte sânt întoarse pre limba românească, ci mult scurtate, iară nimic adăugate* (subl. n.)[115]. Însemnare din *Prologul muscăcesc. Care sânt mai alese*[116].

1. Ms. **1373**, f. 64-66 (*inorogul*, *împărat pentru un an*)[117]
Ani 1792-1793, Dumitru Popovici „boer", sat Căpeţi (azi în Sovata, jud. Mureş)
Izvor: părintele Şerban de la Arini (com. Măieruş, jud. Braşov)
Vezi textul despre inorog în **anexa Ms. 1373**.

2. Ms. **2507**, f. 42^{v}-44 (*Pilda sf. Varlaam pentru trei prieteni*, deci 16 aprilie)[118]
An 1797; copist Tomoşan sau Popovici, Transilvania

II. – *cei trei prieteni*, *inorogul*, *împărat pentru un an*, *cele patru racle* (ordinea din *Prolog*, Moscova, fără a fi preluată însă pilda cu *împăratul în vizită incognito* şi considerându-se că anul începe la 1 ianuarie!)

în vizită incognito; 28 nov. – *cele patru racle*; 16 apr. – *cei trei prieteni*. La 16 februarie se găseşte forma scurtă a *pildei celor trei prieteni*, cu trimitere la *Pateric*.

113 Între naraţiunile selectate, unele sunt fragmente din *Viaţa lui Andrei Salos* inserate în *Proloage* la diferite zile. Vezi **anexa Andrei Salos**. Ca şi în cazul pildelor din *Varlaam şi Ioasaf*, traducerea diferă de aceea din *Prologul* tipărit în 1854-1855 la mănăstirea Neamţ. Trebuie comparate cu fragmentele din *Proloagele* manuscrise de la Roman.

114 Manuscrisele **1373** şi **2507** sunt scrise de copişti diferiţi, dar care „colaborau" unul cu altul. Ms. **1373** este numerotat cu cifre arabe (cred că de copistul însuşi), de la p. 1 la p. 248. Urmează pagini nescrise, nenumerotate, până la o posibilă p. 258. În ms. **2507** lipsesc paginile de la început, dar are tot o numerotare cu mâna a paginilor, cu cifre arabe. În stadiul de acum, cu lipsa evidentă de la început, numerotarea începe cu p. 268 (în chip evident raportabilă la paginaţia din ms. **1373**). Manuscrisului **2507** îi lipseşte şi sfârşitul, iar în stadiul de acum se termină cu p. 709, după care au fost legate două file de format mai mic, cu o predică la înmormântare. Dintr-o însemnare de la începutul ms. **1373** aflăm că a fost al lui Elie Câmpeanu, primit în dar în anul 1905 de la Georgiu Gergely, *paroh gr.-cat. in Szepviz* (= Frumoasa). În felul acesta se conturează o bănuială: manuscrisele cu fragmente din *Proloage* circulau probabil în satele româneşti ortodoxe ca şi în cele greco-catolice; dar cercetarea trebuie continuată pentru fiecare caz în parte.
Ms. **2507** a fost dăruit BAR Bucureşti de către istoricul Alexandru Lapedatu (1874-1954, vezi *Enciclopedia* 1978, p. 196). Pentru Elie Câmpeanu (1859-1937), vezi: Moldovan 1976, p. 489-505; Poptămaş 1999 (la p. 94-97 este descris actualul ms. **1373** de la BAR Bucureşti, probabil după notiţele din arhiva lui Elie Câmpeanu, păstrate de fiica acestuia şi puse la dispoziţia coordonatorilor volumului); Dobreanu 2008.

115 Ms. **2507**, f. 94-94^{v}. Velculescu 1984, p. 80-81.

116 Ms. **1373**, f. 3. Velculescu 1984, p. 80-81.

117 Velculescu 1984, p. 48, 80-81, 89, 92, 93, 102. La f. 66-66^{v} a ms. **1373** se găseşte pilda greşit numită *caprele în turma de oi*.

118 Velculescu 1984, p. 61-62, 89, 92-93, 102. Atenţie, este pilda de la 16 aprilie, alta decât cea de la 16 februarie, care se găseşte în ms. **1373**, f. 116^{v}-117 (vezi *supra*).

1. Ms. **3746**, f. 73-75, 79ᵛ-84ᵛ[119]
Sfârşit secol XVIII, Moldova (?)
Vezi textul despre *inorog* în **anexa Ms. 3746**.
Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj; **1132**; **1328**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

III. – *inorogul*, *cei trei prieteni*, *împărat pentru un an*, *cele patru racle* (*inorogul* este trecut pe locul întâi; ordinea diferă atât faţă de *Prolog*, Moscova, cât şi faţă de *Varlaam şi Ioasaf*[120])
1. Biblioteca Muzeului Olteniei, Craiova, ms. **81**, f. 126ᵛ-127[121]
An 1747 (?), 1749 (?), copist Matei Voileanu, Viişoara (jud. Mureş)
Vezi textul despre inorog în **anexa Ms. 81 – Muzeu Craiova**.
Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj; **1132**; **1328**; **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

2. BCU Cluj, ms. **4348**, f. 1-2ᵛ[122]
An 1749, copist Ion Erneanul, Transilvania[123]
Vezi **anexa Ms. 4348 – BCU Cluj**.
Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **1132**; **1328**; **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

3. Biblioteca John Ryland, Manchester, ms. **2094**, f. 106ᵛ-111[124]
An 1768, copist Matei Voileanu, Şoimuşu Românesc (azi Coroisânmărtin, jud. Mureş)
Vezi **anexa Ms. 2094 – John Ryland, Manchester**.
Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **4348** – BCU Cluj; **1132**; **1328**; **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

4. Ms. **1132**, f. 128-132ᵛ[125]
Ani 1782-1784, Toader Ursul Noianul, Daneş (jud. Mureş)

---

[119] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 468; Velculescu 1984, p. 92-93, 102-103.
[120] Ordinea din *Varlaam şi Ioasaf* este următoarea: Cap. 6: *cele patru racle*; Cap. 10: *privighetoarea*; Cap. 12: *inorog*; Cap. 13: *trei prieteni*; Cap. 14: *împărat pentru un an*; Cap. 16: *împăratul în vizită incognito*.
Ordinea din Neagoe Basarab, *Învăţături*, este următoarea: *cele patru racle, privighetoarea*; ceva mai departe: *inorogul, cei trei prieteni*; şi, ceva şi mai departe: *împărat pentru un an*.
Ordinea din *Prolog*, Moscova, 1685: 19 nov. – *inorogul*; 22 nov. – *împărat pentru un an*; 23 nov. – *împăratul în vizită incognito*; 28 nov. – *cele patru racle*; 16 apr. – *cei trei prieteni*.
[121] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 381-384; Velculescu 1984, p. 103, 105.
[122] Popa 1978, p. 336-343; Velculescu 1984, p. 103.
[123] M. Moraru: copistul Ion Erneanul ar fi acelaşi cu Matei Voileanu; vezi Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 549, 567. N. n.: am comparat ms. **1161** şi ms. BCU Cluj **4348** (iscălite Ion Erneanul) cu ms. **3399**, ms. John Ryland Manchester **2094** şi cu ms. Craiova **80** (iscălite Matei Voileanu): scrisul, ca şi frontispiciile, par a fi ale aceluiaşi copist. Totuşi, nu putem face o afirmaţie definitivă.
[124] Tappe 1960, p. 481-492, mai ales p. 486.
[125] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 458; Velculescu 1984, p. 93, 103. La f. 176-176ᵛ a ms. **1132** se găseşte un fragment de text ce reprezintă o prelucrare după un material narativ din viaţa lui Andrei Salos. Vezi **anexa Andrei Salos**.

Vezi textul despre *inorog* în **anexa Ms. 1132**.
Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj; **1328**; **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

IV. – *inorogul*, *cei trei prieteni*, *împărat pentru un an*, *cele patru racle*, *pilda privighetorii* (ordinea din grupul III, dar se adaugă *pilda privighetorii*, pe care nu am găsit-o în *Proloage*, Moscova, ci doar în *Varlaam şi Ioasaf* şi în *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*)

1. Codicele *Puşcaşul (Lacea)* [126]
Sfârşit de secol XVIII, Braşov
Manuscrisul – pierdut – era alcătuit din două părţi: prima parte a fost copiată de *popa Bucur sin Iuga Puşcaşul ot Sohodol* (Bran) în anul 1770. Partea a doua era scrisă „de altă mână", „cătră sfârşitul secolului al 18-lea", s-ar părea în Braşov. În partea a doua se găseau, între f. 103-116, *Istoriile sfântului Varlaam cătră Ioasaf* (pildele despre: *inorog*, *cei trei prieteni*, *împărat pentru un an*, *cele patru racle*, *privighetoare*), urmate de *Cântarea lui Iosaf împăratul Indii[i] când au intrat în pustie*.

2. Biblioteca Astra Sibiu, ms. **45**, f. 151-159^{v}[127]
An 1820 (1823?), Ioan Mihai, Avrig (jud. Sibiu)
Vezi textul despre inorog în **anexa Ms. 45 – Astra Sibiu**.
Vezi şi anexele cu ms.: **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj; **1132**; **1328**; **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

3. Ms. **1328**, f. 20-30^{v}[128]
Text copiat probabil în anul 1849. Ulterior caietul în care au fost copiate pildele din *Varlaam şi Ioasaf* a fost legat împreună cu alte caiete cu texte „ziditoare", poate în anul 1862, de schimonahia Efimia Piscupescu, Ţara Românească.
Vezi textul despre *inorog* în **anexa Ms. 1328**.
Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj; **1132**; **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

E. Tabel cronologic al manuscriselor cu *pilda inorogului* de tipul „Matei Voileanu"[129]
1. Ms. **81** Muzeul Olteniei, Craiova (an 1747 (?), 1749 (?), copist Matei Voileanu, Viişoara, jud. Mureş)
2. Ms. **4348** BCU Cluj (an 1749, copist Ion Erneanul (?), Matei Voileanu (?), Transilvania)
3. Ms. **2094** John Ryland Manchester (an 1768, copist Matei Voileanu, Şoimuşu Românesc, azi Coroisânmărtin, jud. Mureş)
4. Ms. **1132** (ani 1782-1784, Toader Ursul Noianul, Daneş, jud. Mureş)
5. Ms**. 3746 (**sfârşitul secolului XVIII)

---

[126] Lacea 1927, p. 67-84; Velculescu 1984, p. 94, 104.
[127] Avram 1970, p. 44, 49 (manuscrisul are aici nr. **29**); M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 486-491; Velculescu 1984, p. 94, 104. Vezi **anexa ms. 45 – Astra Sibiu**.
[128] M. Moraru în Moraru, Velculescu 1976-1978, p. 299, 494; Velculescu 1984, p. 94, 104.
[129] Am aşezat anexele cu texte în ordinea crescătoare a cifrelor din cotele manuscriselor, pentru a fi găsite mai uşor.

6. Probabil Codicele *Puşcaşul (Lacea)* (sfârşit de secol XVIII, Braşov)
7. Ms**. 45** Astra Sibiu (ani 1820-1823 (?), copist Ioan Mihai, Avrig, jud. Sibiu)
8. Ms**. 1328** (copiat probabil în anul 1849, Ţara Românească?)

ANDREI SALOS[130]

Ms. **2513**, f. 1: *Pateric sau Otăcinic ... scoase din Proloagele céle moschiceşti şi dintru alte sfinte cărţi adunate.* Se pare înainte de anul 1713.
Între acestea sunt şi câteva dintre naraţiunile despre Andrei Salos (introduse cu titlul: *Cuvânt pentru sfântul Andrei, cum s-au făcut* ***zănatec*** – subl. n. – *pentru Hristos*), şi anume cele de la zilele de: *2 şi 3 oct.* (**A1** şi **A2** din Velculescu 2007, p. 60 ş. u.), la f. 31^{v}-35^{v}; *6 oct.* (**b1**), la f. 35^{v}-36; *8 oct.* (**b2**), la f. 39^{v}-40^{v}; *15 oct.* (**C**), la f. 42^{v}-44^{v}; *16 oct.* (**D**), la f. 44^{v}-46; *25 oct.* (**E**), la f. 54-55; *4 dec.* (**F**), la f. 73^{v}-80. Ms. **2513** se dovedeşte a fi *cel mai vechi dintre manuscrisele româneşti identificate până acum cu fragmente din* Viaţa *lui Andrei Salos*.
Înainte de anul 1736, ieromonahul Ilarion, tot de la mănăstirea Bistriţa olteană, a copiat în ms. **2516**, poate direct, poate prin intermediar, o parte din conţinutul ms. **2513**, între care şi naraţiunile despre Andrei Salos (fără a mai trimite la *Proloagele céle moschiceşti* ori la *alte sfinte cărţi*), precum şi *Fiziologul*. În ms. **2516** naraţiunile despre Andrei Salos se înşiruie astfel: *2 şi 3 oct.* (**A1** şi **A2** din Velculescu 2007, p. 60 ş. u.), la f. 76^{v}-81^{v}; *6 oct.* (**b1**), la f. 81^{v}-82^{v}; *8 oct.* (**b2**), la f. 86-88; *15 oct.* (**C**), la f. 90-93; *16 oct.* (**D**), la f. 93-94^{v}; *25 oct.* (**E**), la f. 103-104; *4 dec.* (**F**), la f. 120^{v}-127.
În ms. **1373** (copiat *de pe o carte a dumnealui părintelui Şărban de la Arini*) au fost selectate din materialele oferite spre lectură de *Proloagele* moscovite nu doar pilde din *Varlaam şi Ioasaf*, ci şi fragmente despre Andrei Salos, anume: *1 oct.*, la f. 23-24; *2, 3 şi 4 oct.* (**A1**, **A2**, **A3** – vezi Velculescu 2007, p. 61 ş. urm.), la f. 24^{v}-29; *5 oct.* (**B**), la f. 29-31; *6 oct.* (**b1**), la f. 31-31^{v}; *8 oct.* (**b2**), la f. 39-40^{v}; *12 oct.* doar partea referitoare la milostenie (**b3** – doar partea a doua), la f. 45^{v}-46; *25 oct.* (**E**), la f. 52^{v}-53^{v}; *4 dec.* (**F**), la f. 71-75. Textele din ms. **1373**, copiat în anii 1792-1793 în Transilvania de Dimitrie Popovici Boer, sunt comparabile cu acelea din copia ieromonahului Sofronie de la Episcopia Romanului, din anii 1798-1799. În acelaşi timp, textele din ms. **1373** dau mărturie despre *circulaţia în Transilvania a naraţiunilor biografice referitoare la Andrei Salos*.
În alt manuscris din Transilvania, ms. **1132**, din anii 1782-1783, diacul Toader Ursu Noian a transcris, pe lângă pildele din *Varlaam şi Ioasaf*, forma prelucrată şi uşor amplificată a unui singur fragment din seria Andrei Salos, acela de la *6 oct.* (**b1**), la f. 176-176^{v}. Textul reprezintă o prelucrare după un material narativ similar cu acela reprodus în Velculescu 2007, p. 175, 192, 222 (dialogul lui Andrei Salos cu un demon).

[130] Pentru mai multe amănunte, vezi Velculescu 2014.

BIBLIOGRAFIE SLAVĂ

A.

Următoarea bibliografie (care poate fi continuată) a fost alcătuită de *Anatolij A. Turilov* şi *Tatiana G. Popova* în februarie 2012. Le mulţumim cu bucurie, cu atât mai mult cu cât ne-au trimis şi copiile materialelor amintite. Sunt menţionate în mod special câteva dintre studiile referitoare la *Varlaam şi Ioasaf*, mai ales la circulaţia pildelor (cu deosebire a *inorogului*) în spaţiul culturilor slave.

- N. N. Rozov, „Illustratsii Kievskoi psaltiri 1397 goda na poljakh staropechatnoj knigi”, în *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury*, tom. 24, Leningrad, 1969, p. 340-343 http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=8561
Vezi ms. în http://www.prlib.ru/Lib/pages/item.aspx?itemid=2310

- Malgorzata Smorog-Rozycka, „Miniatury «Ewangeliarza Lawryszewskiego». Zagadnienie stylu”, în *Folia Historiae Artium*, 1992, vol. 28, p. 26-27, 38

- M. Smorog-Rozycka, „Romans chrzescijanski «Barlaam i Iozafat» w kulture sredniowiecznej Europy. Uwagi o dwoch miniaturach w «Ewangeliarzu Lawryszewskim»”, în *Slavia Orientalis*, 1993, nr. 1, p. 9-27

- M. Smorog-Rozycka, *Ewangeliarz Lawryszewski*, Krakovia, 1999, p. 70-81

- А. С. Уваров, „Русская символика”, Публ. [вступ. ст. и примеч.] Я. Э. Зелениной, „Российский Архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII-XX вв.”, în *Альманах. – М.: Студия ТРИТЭ: Рос. Архив*, vol. IX, 1999, p. 603-670, mai ales p. 635; http://feb-web.ru/feb/rosarc/ra9/ra9-603-.htm?cmd=p
(Фундаментальная элэктронная библиотека. Русская литература и фольклор)

- N. V. Kvlividze, A. A. Turilov, „«Varlaam i Ioasaf». Ikonografija”, în *Pravoslavnaja enziklopedija*, vol. 6, Moscova, 2003, p. 624-625
Pentru *Kievskaja psaltir' (Киевскаяпсалтирь)* (Psalm 143), vezi *op. cit. supra*, p. 625 şi http://www.prlib.ru/Lib/pages/item.aspx?itemid=2310
Pentru *Uglichskaja psaltir' (Угличскаяпсалтирь)*, vezi *op. cit. supra*, p. 625 şi http://depositfiles.com/files/fs515xoxf
Despre icoane în care apare inorogul, vezi *op. cit. supra*, p. 626 şi
http://www.iconrussia.ru/icon/detail.php?ID=5337
http://www.iconrussia.ru/icon/detail.php?ID=3339
http://www.iconrussia.ru/icon/detail.php?ID=3045
Depre picturi în biserici, vezi *op. cit. supra*, p. 626 şi
http://www.pravenc.ru/text/149823.html
http://www.megabook.ru/DescriptionImage.asp?MID=438510&AID=609385

- А. С. Кибинь, „Литовский князь и индийский царевич: в поисках сходства («История о Войшелке»)”, în *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2011, nr. 2 (10), p. 11-28, mai ales p. 12
Vezi şi David M. Goldfrank, „The Lithuanian Prince-Monk Vojšelk: A Study of Competing Legends”, în *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 11, 1987, nr. 1 / 2 June, p. 44-76,

Published by: Harvard Ukrainian Research Institute, http://www.jstor.org/discover/10.2307/41036240?uid=3738920&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101900108843

- M. V. Okolovich, „Simvolika izobrazhenii v iskusstve polikhromnogo reljefnogo izraztsa Velikogo Novgoroda i ego okrestnostei vtoroi poloviny XVII veka”, în *Obshchestvo. Sreda. Razvitie (Terra Humana)*, 2011, nr. 2, p. 170-175, mai ales p. 173. Vezi http://cyberleninka.ru/article/n/simvolika-izobrazheniy-v-iskusstve-polihromnogo-reliefnogo-izraztsa-velikogo-novgoroda-i-ego-okrestnostey-vtoroy-poloviny-xvii-v

B.

Prin bunăvoința colegelor *Lora Taseva*, *Yordanka Bibina* și *Galina Lozanova*, am primit cópii după paginile despre *inorog* din O. V. Belova, *Slavjanskij Bestiarij*. *Slovarĭ nazvanij i simvoliki*, Editura Indrik, Moscova, 2000.

C.

Dintre lucrările referitoare la slavi citate de *J. W. Einhorn*, reamintim doar: Dimitry Tschižewskij, *Paradies und Hölle. Russische Buchmalerei*, Recklinghausen, 1957, p. 35, Taf. 24; Istvan Franco, „Die Einhorn Sage und ihre bulgarische Variante” (blg.), în *Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis*, 13, 1896, p. 570-620 (vezi Einhorn 1972, p. 388, nota 19; p. 396, nota 40; p. 411, VI; p. 412, VIII, IX; Tafel XLVII-120).

D.

Vezi și:

- Maxine Evelyn Lowe Lebo, *The Hilandar Serbian “Povest o Varlaame i Ioasafe”*, Ann Arbor, Mich.: University Microfilms International, 1979[131]
http://www.worldcat.org/title/hilandar-serbian-povest-o-varlaame-i-ioasafe/oclc/63966568?referer=di&ht=edition

- I. N. Lebedeva, „K istorii drevnerusskogo «Prologa»: «Povest’ o Varlaame i Ioasafe» v sostave «Prologa»”, în *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury. Instituta russkoj literatury*, 1983, vol. 37, p. 41-53

- I. N. Lebedeva, „Povest’ o Varlaame i Ioasafe”, în *Slovar’ knižnikov i knižnosti drevnej Rusi. XI – pervaja polovina XIV v.*, coord. D. S. Lichačev, vol. I, Editura Nauka, Leningrad, 1987, p. 349-352

- M. Ĭonova, „Varlaam i Joasaf”, în *Staro-Bŭlgarska Literatura Entziklopedičen Rečnik*, coord. Donka Petkanova, Editura Petŭr Beron, Sofia, 1992, p. 73-74

---

[131] http://www.worldcat.org/title/hilandar-serbian-povest-o-varlaame-i-ioasafe/oclc/35056140
„The manuscript used in the preparation of this critical edition, Hilandar no. 422/317, is a fourteenth-century Serbian Church Slavonic copy of an earlier Slavic text. It is currently part of the library at Hilandar Monastery on Mount Athos in Greece, where it is identified as a Bulgarian recension.” (p. viii)
„The text published here presents a line for line transcription made from a microfilm copy of the Hilandar text.” (p. xxvi)
Microfilmul se găsește la BSB München, cota **81.2416**. https://opacplus.bsb-muenchen.de/InfoGuideClient/start.do?Query=10%3d%22BV018540386%22.

TEXTE

ALEXANDRIA
GAVRIL PROTUL, *VIAŢA SF. NIFON*

Alexandria
Candusal, feciorul împărătesei Cleofila: Alexandre împărate, eu sânt ca omul acela ce fugiia de *un leu* şi să sui într-un copaci ca să scape de moarte; iar când căută pre copaci în sus, deasupra lui văzu *un şarpe* pogorându-să la el ca să-l mănânce. Şi căută să fugă în jos; şi sta leul la rădăcina copaciului. Iară copaciul era pe malul unii ape. Şi vru să saie în apă. Şi văzu în apă pre *un crocodel* căscând gura, ca, cum va sări din copaci, să-l înghiţe. Aşa mi se întâmplă şi mie astăzi. De frica ta fugii, şi Evagrid mă lovi şi-m luă avuţiia, şi muiarea, şi fata mea, şi de el scăpai şi prin strejile împărăţiei-tale dedei şi mă prinseră şi mă duseră la împărăţia-ta.[132]

Gavril Protul, *Viața Sf. Nifon*, inclusă în ***Letopisețul Cantacuzinesc***
Iar Bogdan cel afurisit vru să fugă, ci judecata lui Dumnezeu nu-l lăsă. ... Că fugind de Neagoe vodă ca de *leu*, dede în Dunăre şi scăpă de *corcodel*, iar de *şarpe* fu apucat şi trimis la Neagoe vodă.[133]

AMOS
VASILE STURZA MOLDOVEANUL

Biblie, *Amos* 5, 19
În ce chip va scăpa om denaintea *leului* şi-i va cădea *ursul* asupră – şi va sări în casă şi va răzima mânile lui pre păreate şi-l va muşca pre el *şarpe*.[134]
Vasile Sturza Moldoveanul (1695)
Scris-am eu, dascalul Sturze, săracul de mine, şi străinul de mine, că eu fuiu ca omul ce-l prinsă *ursul* şi scăpă de la urs şi nimeri la *leu* şi mai rău-l chinuia *leul* decât *ursul*.[135]

---

[132] Chiţimia, Simonescu 1963, p. 68. În versiunea sârbă a *Alexandriei* publicată de Novakovici, urmăritorii sunt aceiaşi, dar se multiplică amănuntele. În manuscrisele ruseşti cu *Alexandria*, numărul şi felul urmăritorilor variază. Vezi Velculescu 1984, p. 37, 50, cu bibliografie.
[133] Grecescu, Simonescu 1960, p. 24; Velculescu 1984, p. 37-38, 50.
[134] *Biblia, Bucureşti, 1688*, în reeditarea Editurii IBMBOR, Bucureşti, 1988, p. 593.
Traducerea Gala Galaction: *Cum ar fi cu unul care fuge din faţa leului şi dă peste un urs şi, adăpostindu-se în casă şi rezimându-se cu mâna de perete, îl muşcă un şarpe!* (*Biblia*, Bucureşti, 1938, p. 874).
În *Biblia*, SBIR, Bucureşti, [1988], p. 877, versetului citat i se dă o altă traducere: *Veţi fi ca un om care fuge din faţa leului şi dă peste un urs, şi ca unul care intră în casă şi se reazemă cu mâna de un perete şi îl muşcă şarpele.* Amos 5, 19.
[135] Popa 1966, p. 54-69 (mai ales p. 61); Velculescu 1984, p. 21, 28.

IOAN COLOVOS (EGIPT, SEC. IV-V)

Asémenea sânt unui om carele şade supt un copaciu mare şi véde *hiiară* multe – *şi târâtoare* viind spre dânsul. Şi când nu va putea să stea înprotiva lor, aleargă sus în copaciu şi scapă. Aşa şi eu, şez în chilia mea şi văz cugetele mele céle vicléne deasupra mea. Şi când nu voiu putea asupra lor, fug la D[u]mnezeu prin rugăciune şi scap de vrăjmaşul.[136]

NEAGOE BASARAB[137]

Deci cei ce-şi alătură cugetele şi-şi petrec viaţa şi traiul după voia aceştii stăpâne réle şi fără credinţă, iar de bunul şi iubitoriul de oameni Dumnezeu ei cu neînţelepţiia lor s-au depărtat şi s-au amestecat cu mare bucurie în lucrurile lumii şi de céle ce vor să fie n-au socotit, nici ş-au adus aminte, ci au petrecut tot în voia şi în pohtele trupului, iar pre ocaianicul şi ticălosul suflet l-au părăsit, de s-au topit de foame şi au pătimit întunérece de nevoi şi de răutăţi, aceştea să aseamănă unui om ce fugea de un inorog şi nu putea nici cum să rabde şi să târpească strigarea şi zbieretul glasului lui cel groaznic şi înfricoşat, ce fugiia tare, ca nu cumva să-l ajungă şi să-l mănânce. Şi aşa fugind**,** *căzu într-o groapă mare. Şi, deaca căzu înt-însa, el află acolo un copaci şi să apucă de să urcă într-însul* (subl. n.) şi stătu cu picioarele pre nişte ramuri şi gândea că va fi în pace şi făr' de nici o grijă. Iar deaca *să urcă* (subl. n.), el căută la rădăcina acelui copaci şi văzu doi şoareci: unul era albu, iar altul era negru. Şi rodea totdeauna acel copaci, în care era el, şi atâta-l rosése, cât puţintel era să cază jos. Deacii căută în fundul acei gropi şi văzu un şarpe mare şi groaznec şi unde sufla şi eşa din gura lui pară de foc şi venea cu gura căscată şi cu dinţii rânjiţi, numai să-l înghiţă. Deacii iar căută spre partea încătro sta el cu picioarele, şi văzu 4 capete de aspidă, unde să iviia din malul acela ce era. Şi iar căută în sus, şi văzu unde pica dintr-o ramură a acelui copaciu câte o picătură de miiare. Şi, deaca văzu acea puţinea miiare, uită de-a-şi mai aduce aminte de acéle răutăţi multe ce-l încungiurase, că denafară de acea groapă sta inorogul gata să-l mănânce, iar în fundul gropii rânjiia acel şarpe groaznec, ca să-l înghiţă, iar copaciul în care să urcase era puţinel numai să cază, iar picioarele şi le pusése pre nişte ramuri uscate şi putrede. Şi uită acéste răutăţi şi greutăţi toate, şi să porni spre acea ramură ce pica puţintică miiare.

Tâlcul. Aceasta iaste închipuire celor ce să înşală cu înşălăciunea lumii aceştiia, care acum ţi-o voi tâlcui: inorogul semnează Moartea, care goneşte să ajungă pre tot neamul lui Adam; iar acea groapă mare iaste lumea aceasta, care iaste plină de cursele Morţii; iar copaciul acela, carele rodea acei 2 şoareci totdeauna, de carele să apucase de să ţinea acel om, acela iaste viaţa a fieştecăruia om, şi să scurtează trecând ziua şi noaptea, şi să apropie de săvârşit; iar acéle 4 capete de aspidă, semnează 4 stihii, din care să tocméşte trupul omului, care de le va purta cineva rău şi cum nu să cade, deacii i să va răsipi tocmirea trupului; iar focul acela ce eşa den suflarea acelui şarpe, acela semnează groaznecele şi cumplitele maţe ale iadului, care aşteaptă să înghiţă şi să mistuiască pre

[136] *Pateric* 1828 (Ioan Colovos, povestirea 12). Velculescu 1984, p. 8, 12.
[137] *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* 1971, p. 208-209.

cei ce iubescu mai vârtos frumuseţile şi cinstea lumii aceştia decât bunătăţile veacului ce va să fie; iar acea picătură de miiare semnează dulceţile lumii aceştiia, cu care amăgéşte ia şi înşală pre priiateni săi şi nu-i lasă să să grijască de spăseniia şi mântuirea sufletelor lor.[138]

NĂSTUREL[139]

BAR ms. rom. **588**
(f. 110v) Ceia ce zac lângă viiaţa aceasta şâ a stăpân hitlean ca acesta au slujit, iară de Stăpânul cela bunul şâ m[i]l[o]stivul cu mintea lor cea beteagă se-au depărtat şâ către lucrurile ceştii vieţi se-au lipit şâ lor se bucură, neaducându-ş aminte nicicât de célea ce vor să fie, şâ întru dulceţile trupeşti neîncetat lăcuesc, iară sufletele lor le-au lăsat a se topi de foame şâ nenumărate răotăţi a păţi, paru-m-să se închipuiască unui om ce fugiia de faţa unui inorog, carele neputând el răbda glasul zbierătului lui şi a în**(f. 111)**fricoşatelor răcnirilor lui, tare fugiia ca să nu fie lui mâncare. Dici alergând el répede, *căzu întru o propastie mare. Şi când cădea într-însa, elu-ş tinse mâinele de se apucă de un copaci şâ se ţinea vârtos* (subl. n.)**.** Iară picioare-şi-le întări întru gemănare, părându-i déciia cum că iaste în pace şâ întru tărie fără grije. Iară când căută, el văzu doi şoareci: unul alb, altul negru, unde rod rădăcina copaciului de care se ţinea el, atâta cât se apropiiase de le era puţinel să-l surpe. Căutând déciia în fundul propastiei, văzu un şarpe înfricoşat la vedére, cu foc suflând şâ groaznic încolăcindu-se şâ înfricat căsca **(f. 111v)** gura, viind să-l înghiţă. Căutând déciia iarăşi la acea crangă pre carea-ş întărise picioarele, el văzu patru capete de aspide eşind de într-acel păréte lângă carele sta el. Iară deaca-ş râdică ochii în sus, văzu unde pica de în ramurile acelui lemn puţinea miiare. Şâ părăsi déciia de a se mai grijirea de nevoile ce-l cuprinsése. Cum pre denafară iute nestâmpărat căuta-l inorogul să-l mănânce; iară jos cel amar şarpe căsca să-l înghiţă; iară copaciul de carele se apucase cât de puţinel i era să se surpe. Atâtea şâ ca acélé răotăţ uitându-le, către dulceaţa a aceii puţinea miiare se pornise.
(f. 112) Acesta iaste chipul celora ce se înşală cu înşălăciunea ceştii vieţi. A căruia spunere ziceţi-o-voiu acuma. Inorogul acela iaste chipul Morţii carea goneşte să ajungă pre neamul lui Adam. Iară propastiia acéia iaste lumea, plină fiind de toate răotăţile şâ de cursele céle purtătoare de moarte. Iară copaciul acel ros dedesupt neîncetat de doi şoareci, de carele meşterşugim noi de ne ţinem, iaste vrémea vieţii a fieşcăruia, scurtată şâ sfârşită cu ceasurile zilei şâ a nopţii, şâ apropiindu-se încetişor către scrimpotire. Iară céle patru aspide semnează acelor patru înşelătoare şâ nestătoare stihii[140] **(f. 112v)** a trupului omenesc. Cari stihii fără de tocmeală purtate fiind şâ turburându-se, dezleagă-se alcătuitura trupului şâ se strică. Către acéstea şâ acel cu faţă de foc şâ turbat bălaur închipuiaşte pre înfricoşata rânza iadului, carea séte-i iaste a lua[141] pre ceia ce mai iubesc

[138] Urmează *pilda celor trei prieteni.*
[139] Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu, **ms. 81** – Muzeu Craiova, **4348** – BCU Cluj, **1132**, **1328**, **3746**. Aici şi în continuare, transcrierile noastre după textele româneşti scrise cu slove chirilice se adresează istoricilor literaturii, nu specialiştilor în istoria limbii române.
[140] Glosă marginală: *temeae*.
[141] Glosă marginală aşezată lângă textul slavon: *a sorbi.*

frumuseţile ceştii lumi, decât bunătăţile ce vor să fie. Iară picătură de miiare arată dulceaţa dulcilor lucruri ale ceştii lumi, cu cari dulci lucruri înşelând ia (adecă lumea) pre priiatnicii ei, nu-i lasă să se grijască de mântuirea lor.

Ms. 34 – PILDA MIRCEA POPA[142]

Aşa cum am spus, *pilda omului cu urmăritori multipli* a circulat şi sub formulări mai puţin cunoscute. Într-un manuscris din Transilvania (secolul XVIII), urmăritorii sunt: leu, cămilă, corb, conopiştiriţe şi broaşte.

Un om oarecarele îmbla pre un câmp curat şi limpede şi nu era pre acel câmpu nice dumbravă, nice pădure. Iară acel om văzu unde venia către dânsul un leu şi o cămilă. Şi-i fu grije omului aceluie. Dară omul începu a suspina şi a plânge că nu ave unde să ascunde dinainte acelor hieri. Ce începu a fugi pre câmp şi află o fântână foarte adâncă de nu avé fund. Şi stătu desupra fântânii. Iară herile tare să aproprie la dânsa. El decă văzu răul, sări în fântână. Şi era în costele fântânii 2 copaci crescuţi: unul ave frunză de aur, altul de argint. Acel om văzu pre lemnul cel cu frunză de argint şi apucă de şezu pre el. Căută în sus şi văzu leul şi cămila stând asupra lui. Iară o turture zbură la om şi-i aducé smochine dulci. El mâncă. Turtureoa plânge de el. Şi iacă veni un corb, de-i aducé cărbuni de foc aprinşi. Şi-i ţipă pre dânşii conopiştiriţe şi broaşte. Aceste le văzu omul şi [să] foarte miră. Căută în jos şi văzu doi şoareci, unde mânca rădăcinile copaciului: unul alb, altul negru. În fundul fântânii era şerpi înfricaţi, de le ieşié pară de foc din gură, şi aspide, şi scorpii rele.
Vedeţi lăcomia fraţii miei cum este! Acel om neînţelept vede că nu va mai fi viu, nice va mai ieşi din fântâna aceea. Nu gândea el nebunul şi neînţeleptul, ce începu a rumpe crengi cu frunză de argint şi a băga în sân şi gândea cum să poată lua şi din cela copaci frunză de aur şi slobozi să ia şi din cele de aur. Şi nu să mai putu ţine, ce căzu în fundul fântânii acei fără fund, într-acele scorpii rele şi spurcate şi-l asurzi şerpele acel groaznic cu şueratul lui, ce şuera asupra lui. Drept aceea peri nebunul.
Ascultaţi, fraţilor, această pildă, că câmpul să chiamă că este această lume toată. Iată cămila este bătrâneţele şi slăbie noastră. Leul să chiamă că este moarte noastră, cum zice David proroc: „răgueşte moartea pre om ca leul, să apuce sufletele noastre moarte". Iară fântâna este lanţul dracului şi temniţa lui ce întunecoasă şi fără fund. Deci cela ce va strânge avuţie multă şi-i va sta inima tot către dânsa, iară de avuţiile ceriului nu va gândi nemică, vai de el şi amar de sufletul lui, că într-însa va peri, cum şi acest om peri într-această fântână. Iară lemnul acel de argint şi de aur e lăcomie-aceştii lumi ce strângu bogaţii şi nu-ş mai aduce aminte de moarte să s-teamă. Iară decă moare, toate le lasă şi merge în iad şi nu mai foloseşte nemică bogăţie ce multă. Iară şoarecii aceia ce rod rădăcinile copaciului este zua şi nopte, ce tot scurtează vecul şi viiaţa omului. Iară turtureoa ce aduce smochine este îngerul lui D-mnezău de aduce gând bun la inima

[142] Am preluat textul, cu schimbări minime, de la Popa 1980, p. 20-22. Vezi şi Velculescu 1984, p. 44, 51, 88, 95, 104. Ms. **34** din Biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară, Cluj-Napoca, „miscelaneu scris între 1754 şi 1783"; http://www.inst-puscariu.ro/biblioteca.html.

omului şi plânge pentru păcatele lui. Iară corbul ce aduce cărbuni aprinşi este diavolul de aprinde inima omului cu foc spre lăcomie şi spre alte lucruri reale a lui. Iară şerpii şi năpârcele este munca vecului şi focul nestins celor scumpi şi nemilostivi şi celora ce iubesc a strânge mult, că cine iubeşte a strânge avuţie multă fără măsură acela nu să mai poate sătura. Deci acela de ce are mai mult, încă tot pohteşte mai mult să aibă, şi întru numele lui D-mnezău nu dă, ca să nu scază numărul avuţii[i] lui, că gândeşte că, de va da altue, va scăde avuţie-lui. Şi cum nu poate împle mare de câte ape merg într-însa, aşa şi omul lacom nu mai are saţiu de avuţie sa, ce încă ar vre să ie şi a altuie să o pue lângă a sa. Aşa iubitorul de avuţie şi de argint merge în iad. Deci nice o dată nu să odihneşte, nice zua, nice noapte, până ce moare strângând; unora ca acelora să găteză munca de veci şi focul nestins, scumpilor şi nemilostivilor.

Drept aceia, fraţilor, să ne rugăm lui D-mnezău cu inima curată şi cu credinţă smerită, că a Domnului nostru este slava şi ţinere şi mărire şi închinăciune întru veci de veci. Amin.

Ms. 45 – ASTRA SIBIU[143]

(f. 151) *Altă carte ce cupri[n]de în sine vro câteva istorii şi pilde şi a unora din sfinţi scrisorile foarte folositoare*.

Istoriile sfântului Varlam cătră Iosaf feciorul lui Avernimer înpăratul Indiei.

Un om fugea de un inorog. Care, neputând suferi zbieratul lui şi înfricoşându-să de groaznicul chipu lui, fugea tare ca să nu-l mănânce. Iară alergând cu degrab, căzu într-o prăpastie mare. Şi căzând într-însa au întins mânile şi s-au apucat de un copaciu şi să ţinea tare. Şi îş întări picioarele între neşte gemănări, părându-i-să că au scăpat; şi era fără de grijă.

Iară când au căutat în **(f. 151^v)** jos, au văzut doi şoareci: unul alb şi altul negru – unde rodea trupina copaciului pre carele sta el, atâta cât era aproape să-l surpe.

După acéia, căutând în fundul prăpăstii[i], vedea un bălaur mare, groaznic şi înfricoşat, suflând văpae de foc din gură şi încolăcindu-să şi cumplit căsca gura şi venea asupra lui ca să-l înghiţă.

După acéia, căutând iarăş la acea ramură pre carea îşi întărisă picioarele, văzu patru capete de aspidă eşind dintru acel mal lângă care sta el.

Însă ridicând ochii în sus, văzu din ramurile acelui copaciu picând puţintea miiare. Pentru acéia, părăsind grijile despre nevoile ce-l coprinsésă şi-l înpresurară, adecă cum că: afară inorogul mânios făr de stâmpărare îl căuta să-l mănânce, iară din jos cumplitul bălaur groaznic căsca gura să-l înghiţă – şi copaciul pre carele sta mai de tot era ros, cât preste puţin era să-l surpe; picioare-lui luneca şi era să cază. De atâtea primejdii şi groaznice ce-l încungirară uitându-ş, să porni spre dulceaţa acei puţinea miiare.

Aceasta iaste icoana acelor ce umblă după deşărtăcinile veţii aceştiia şi să înşală cu înşălăciunile lumii, **(f. 152)** a cărora şi tâlcul voiu spune. Inorogul închipuiaşte Moartea carea pururea aleargă silindu-să ca să apuce pre tot neamul lui Adam. Prăpastiia iaste lumea cea plină de tot féliul de răutăţi şi cursăle pierzătoriului. Iară copaciul iaste

---

143 Vezi şi anexele cu ms.: **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj; **1132**, **1328**, **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

vrémea vieţii a fieştecăruia om, carea prin ceasurile zilii şi ale nopţii să roade şi să sfârşaşte. Iară patru aspide însemnează patru elementuri sau stihii înşălătoare ale trupului omenesc, care dacă nu să ocârmuesc bine, şi să turbură, să desleagă legătura trupului. Iară bălaorul cel înfricoşat şi cumplit închipuiaşte iadul, carele va să strângă în nesăţiosul său pântece pre toţ păcătoşi[i] pământului cei ce iubesc mai mult desfătările lumii decât bunătăţile céle viitoare. Iară picătura de miiare însemnează frumséţa şi dulceaţa lumii cu carea amăgéşte pre priiateni[i] săi şi face ca să nu poată griji de mântuirea lor.
Acéstea sânt cuvintele sfântului Ioan Damaschin carele foarte frumos ne spune noao înainte cum că toate céle lumeşti sânt deşărtăciunea deşărtăciunilor.[144]

Ms. 81 – MUZEUL OLTENIEI CRAIOVA[145]

(f. 126^v) Istoriia sf[â]ntului Varlaam cătră Iosaf ficiorul lui Avemer înpăratul Indiei.
Un om fugea de un inorog. Care, neputând suferi de zbieratul lui şi îngrozindu-să de groaznicul chip al lui, fugea tare ca să nu-l mănânce. Deci alergând cu degrab, căzu într-o prăpastie mare. Şi căzând într-însa au tins mâinile de s-au apucat de un copaciu şi să ţinea tare. Şi-ş întări picioarele între nişte gemănări, părându-i că au scăpat. Şi era făr de grijă.
Iar când au căutat, au văzut doi şoareci: unul albu şi altul negru – unde rodea trupina acelui copaciu pre carele sta el, atâta cât era aproape să-l surpe.
Deci căutând în fundul prăpastiei, au văzut un bălaur groaznic şi înfricoşat, suflând văpae de foc din gură şi încolăcindu-să[146] şi cumplit căsca gura şi veniia să-l înghiţă.
După acéia, căutând iarăşi la acea ramură pre carea îşi întărise picioarele, au văzut 4 capete de aspide eşind dintr-acel mal lângă care sta el.
Iară rădicându-şi ochii în sus, văzu din ramurile acelui copaciu picând puţintea miiare. De-aciia părăsi de a să griji de nevoile ce-l coprinsése. Şi din afară cumplit făr de stâmpărare îl căuta inorogul să-l mănânce. Iară jos acel **(f. 127)** bălaur groaznic căsca gura să-l înghiţă. Şi copaciul pre carele sta el preste puţin era să să surpe. Atâtea de groaznice răutăţi uitându-le, să porni spre dulceaţa acei puţintea miiare.
Acesta iaste chipul acelor ce să înşală cu înşălăciunile aceştii lumii, al căruia tâlc ţi-l voiu spune:
Inorogul să închipuiaşte Moartea carea care goneşte să ajungă tot neamul lui Adam. Prăpastiia iaste lumea cea plină de toate răutăţile şi cursele Morţii, iară copaciul vrémea vieţii a fieştecăruia om, carea să sfârşaşte. Şoarecii sânt zilele şi nopţile prin care soséşte[147] şi sfârşitul. Aspidele – întocmirea acelor 4 stihii înşălătoare ale trupului omenesc. Iar acel bălaur cu faţa de foc să închipuiaşte iadul, care va să strângă în nesăţiosul său pântece pre toţi păcătoşii. Iar picătura cea de miiare arată dezmierdările lumii cu carea înşală pre priiatenii săi ca să nu poarte grija de mântuinţa lor.[148]

---

[144] Urmează: f. 152^v-154^v: *cei trei prieteni*; (f. 154^v-155: *altă pildă a lui Iraclie înpăratul grecilor*); f. 155-156^v: *împărat pentru un an*; f. 156-158^v: *cele patru racle*; f. 158^v-159^v: *privighetoarea*.
[145] Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **2094** – John Ryland Manchester; **4348 –** BCU Cluj; **1132**, **1328**, **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.
[146] Scris: *încolâcindu-să.*
[147] Scris iniţial: *priisoséşte*, apoi *prii* şters cu linii-grătar.
[148] Mulţumim domnului dr. Toma Rădulescu pentru ajutor şi Muzeului Olteniei din Craiova pentru

Ms. 1132[149]

(f. 128) Istoriile sfântului Varlaam către Ioasaf ficioru lui Avvemer înpăratului Indii[i].
Un om fugea de un inorog. Care, neputând răbda de zbieratul lui şi îngrozindu-să de groaznicul chip al lui, fugea tare ca să [nu]-l mănânce. Deci alergând cu degrab, căzu într-o prăpastie mare. Şi căzind într-însa, au întins mâinile de s-au apucat de un copaciu şi să ţinea tare. Şi-ş întări picioarele între nişte gimănări, părându-i-să că au scăpat. Şi era făr de grijă.
Iară când au căutat, au văzut doi şoareci: unul alb şi altul negru – unde rodea trupina acelui copaciu pre carele sta el, atâta cât era aproape să să surpe.
Deci căutând în fundul prăpăstii[i], au văzut un bălaor groaznic şi înfricoşat, suflând văpae de foc din gura lui şi vinea să-l înghiţă.
După acéia, căutând iară la acea ramură pre care-şi întinsése picioarele, au văzut patru capete de aspidă eşind dintr-acel mal lângă care sta el.
Iară rădicându-ş ochii în sus, văzu din ramurile acelui copaciu picând puţintea miiare. De-aciia părăsi de a să griji de nevoile ce-l cuprinsése. Şi din afară cumplit făr de stâmpărare îl căuta inorogul să-l mănânce. Iară jos acel bălaur groaznic căsca gura să-l înghiţă. Şi copaciul pre carele sta el preste puţin era să să surpe. Atâtea de groaznice **(f. 128^v)** răutăţi uitându-să, să porni spre dulceaţa[150] acei puţintéle mieri.
Acesta iaste chipul celor ce vor să să înşale cu înşălăciunile lumii aceştiia, a căruia tâlcuială ţi-oi spune.[151]
Inorogul să închipuiaşte Moartea carea care gonéşte pre tot neamul lui Adam. Prăpastiia iaste lumea cea plină de toate răutăţile şi cursele Morţii. Copaciul iaste vrémea vieţii a fieştecăruia om, care să sfârşéşte. Şoarecii sânt zilele şi nopţile prin care priisoséşte sfârşitul. Aspidele – întocmirea acelor patru stihii înşălătoare ale trupului omenesc. Iară acel bălaor cu faţa de foc să închipuiaşte iadul, care va să stringă în nesăţiosul său pântece pre toţi păcătoşii. Iară picătura cea de miiare arată dezmierdările lumii cu carele înşală pă priiateni[i] săi să nu poarte grija de mântuirea lor.

Ms. 1328[152] (copiat probabil în anul1849)

(f. 20) Istorii şi pilde ale sfântului Varlaam către Iosaf, feciorul lui Avenir înpăratul Indiei.

---

amabilitatea de a ne trimite o copie după manuscrisul **81**.
[149] Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348 –** BCU Cluj; **1328**, **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**. Frontispiciul de la f. 128 este prelucrat după tipul acelora din manuscrisele Voileanu-Erneanul.
[150] Scris: *dulţacea.*
[151] Textul subliniat este scris cu roşu în manuscris.
[152] **a.** F. 1-19^v din numerotarea actuală a manuscrisului sunt copiate de Efimia Schimonahia, cu scris diferit şi pe hârtie diferită de cea care se află între f. 20-164^v ale manuscrisului.
b. F. 20-164^v constituie partea cea mai veche a manuscrisului (f. 20 din numerotarea actuală este f. 1 din numerotarea veche, numerotare făcută însă de altă mână decât a copistului), dar între f. 72-84 se foloseşte un alt tip de hârtie, cu alt tip de scris, continuându-se totuşi textul de pe f. 71^v. Pe f. 162, la sfârşitul textului, scris se pare de altă mână: *1849 Ianuarie 25.*
c. Între f. 165-167 se foloseşte un al treilea tip de hârtie, cu alt scris. Pe f. 175-177 intervine o a patra mână, care alcătuieşte o *Scară* în care dă cuprinsul f. 20-174 din numerotarea actuală, dar nu menţionează numărul filelor unde apar diferitele titluri, ci dă fiecărui titlu un număr de ordine.

Un om fugea de un inorog. Carele neputând suferi zbieratul lui şi îngrozindu-se de înfricoşat glasul lui şi de chipul ce vedea la el, fugea tare ca să nu-l mănânce. Deci alergând cu degrab, căzu într-o prăpastie tare. Şi căzând într-însa, au întins mâinile de s-au apucat de un copaciu. Şi să ţinea tare şi îş întări picioarele între neşte gemănări, părându-i că au scăpat; şi era făr de grijă. Iar când au căutat, au văzut doi şoareci: unul alb, altul negru – unde rodea tulpina acelui copaciu **(f. 20ᵛ)** pre care sta el, atât cât era aproape să-l surpe. Deci căutând în fundul prăpăstiei, au văzut un bălaur groaznic şi înfricoşat, suflând văpae de foc, încolăcindu-să şi cumplit căsca gura şi venea să-l înghiţă. După aceia, căutând iarăş la acea ramură pre carea îş întărise picioarele, şi au văzut patru capete de aspidă eşind dintr-acel mal lângă care sta el. Iar râdicându-ş ochii în sus, văzu din ramurile acelui copaciu picând puţintică miere. Apoi de-aciia să părăsi de a să mai griji de nevoile ce-l coprinsésă. Şi dinafară cumplit şi făr de astâmpărare îl căuta inorogul să-l mănânce. Iar jos acel bălaur groaznic căsca gura să-l înghiţă. Şi copaciul pre care sta el preste puţin era să se surpe. Atâta de groaznice răutăţi uitându-le, să porni spre dulceaţa aceii puţine mieri.
Ace**(f. 21)**sta iaste chipul acelora ce să înşală cu înşălăciunile aceştii lumi[153].
Al căruia tâlc ţi-l voiu spune. Inorogul să închipuiaşte Moartea carea gonéşte să ajungă pre tot neamul lui Adam. Prăpastiia este lumea cea plină de toate răutăţile şi cursele morţii. Iar copaciul – vrémea vieţii a fieştecare om, carele să sfârşaşte. Iar şoarecii sânt zilele şi nopţile prin care pre încet soséşte şi sfârşitul. Aspidele sânt întocmirea a celor 4 stihii înşălătoare şi nestătătoare ale trupului omenesc. Iar acel bălaur cu faţa de foc să închipuiaşte iadul, care va să adune în nesăţiosul său pântece pre toţi păcătoşii. Iar picătura cea de miere arată dezmierdările lumii, cu care înşală pre prietenii ei **(21v)** ca să nu poarte grijă de mântuinţa sufletelor lor.[154]

Ms. 1373[155] (ani 1792-1793, Dumitru Popovici „boer”)

(f. 64) *Povestea 60.*
Asémenea iaste viiaţa omului unui bărbat ce fugea de un inorog să nu-l omoară. Şi fugind au căzut într-o groapă. Şi ti[n]zind mâinile, s-au apucat de un pom şi ţiindu-o tare, îşi târà[156] picioarele pă ramuri ca pă nişte trepte şi-i părea că are pace. Iară uitându-să jos, au văzut doi şoareci, unul alb, altul negru, rozind la rădăcina pomului de care să ţinea. Şi era aproape să-li zboare. Şi căutând în fundul gropi[i], au văzut un bălaur înfricoşat, cu chip suflând cu foc şi cu gura mestecând, vrând să-l înghiţă. Iară uitându-să îndată pă ramuri unde îi sta picioarele, au văzut patru capete de aspide. Iară râdicându-şi[157] ochii în sus, au văzut din mlădiţăle **(f. 64ᵛ)** acelui pom picând miere. Şi lăsând

Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348 –** BCU Cluj; **1132**, **3746.** Vezi şi **anexa Năsturel**.
[153] Ultimul cuvânt este scris de altă mână.
[154] Urmează: f. 152ᵛ-154ᵛ: *cei trei prieteni*; (f. 154ᵛ-155: *altă pildă a lui Iraclie înpăratul grecilor*); f. 155-156ᵛ: *împărat pentru un an*; f. 156-158ᵛ: *cele patru racle*; f. 158ᵛ-159ᵛ: *privighetoarea*.
[155] Text singular.
[156] Accentul există în manuscris.
[157] Scris: *râdicându-d.*

privirea năpăştilor ce-l cuprinsése: de afară inorogul, din fund bălaurul, de pom că vrea să cază, de aspidă, de atâtea nevoi uitându-şi, să nevoia la dulceaţa acei mieri puţine. Aceasta iaste asămănarea celor ce sânt întru înşălăciunea aceştii vieţi. Şi iată adevărul acum voi să-ţi grăesc. Pentru că inorogul ce gonéşte pururea iaste capul morţi[i]. Iară groapa – toată lumea plină de cursă aducătoare de moarte. Iară pomul iaste calea aceştii vieţi. Şoarecii – zioa şi noaptea. Aspidele – stihi[i]le din care e alcătuit trupul omului, care n-au rânduială şi să turbură stricând alcătuirea trupului. Bălaurul – pântecele iadului. Iară picăturile de miere arată dulceaţa aceştii lumi: bogăţiia, iubirea de argint. Moartea ce va să fie şi munca cea fără de sfârşit şi înpărăţiia cea vécinică a lui Dumnezeu. Nu ne lipsim de deşărtăciunile aceştii lumi; şi viind moartea fără de veste şi ne răpéşte şi în iad ne pogoară. Drept aceia, să fugim de dulceţile **(f. 65)** aceştii lumi şi să luom fapte bune, ca să aflăm în[p]ărăţiia ceriului.

Ms. 1462 – *PROLOAGE*, ROMAN[158]

19 noiembrie

(f. 124ᵛ) *Întru acéiaşi zi, pilda sfântului Varlaam pentru veacul acest vremélnic.*

Viaţa omenească cea de puţină vréme în lume-aceasta asemenea iaste unui om ce fuge de la faţa unui îndrăcit *dobitoc cu un corn* (subl. n.), căci că, nesuferind el glasul şi răcnetul lui şi urletul cel înfricoşat, fuge tare ca să scape, să nu-i fie lui mâncare. Deci fugind el, au căzut întru o groapă mare. Şi după ce au căzut el[159], apoi, întinzându-şi mâinile, s-au apucat tare de un copaciu. Iar ţiindu-să el tare şi ca pre nişti trépte răzimându-şi picioarele, să socotiia pre sineşi cum că în pace şi întru întemeiaré-iaste acum. Însă privind adecă în jos, au văzut doi şoareci: unul alb, iar altul negru, rozind neîncetat la rădăcina copácelui[160] unde să ţinea, şi încă aceştea apropiindu-să ca de tot să roaze copaciul pre dedesupt. Au mai căutat întru adâncul gropii şi au văzut un bălaur înfricoşat la chip. Şi cu foc suflând şi gura gróznic[161] căşcându-şi vrea să-l înghiţe pre el. Încă mai căutând îndată spre tréptele acélea unde picioarele lui era întemeiate, au văzut patru capete de aspide[162] din păréte eşind, de unde era el răzimat. Apoi căutând cu ochii, au văzut eşind din ramurile copaciului aceluia puţinea miiare. Deci lăsind de a să păzi de năpădirele ce-l cuprinsése pre el (căci că dinafară adecă *fiara cea cu un corn* (subl. n.), rău îndrăcindu-să, îl căuta pre el să-l mănânce, iar jos bălaurul cel rău îşi căsca gura ca să-l înghiţe pre el, iar copaciul de carele să apucasă îndată vrea să caze, iar picioarele spre alunecare,

---

[158] Textul din *Proloagele* de la Roman, ms. **1462**, apare, cu schimbări minime, la data de 19 noiembrie, în *Proloagele* imprimate la mănăstirea Neamţ în anii 1854-1855. (În ediţia de la Craiova, 1991, *pilda inorogului* a fost, din păcate, eliminată şi la 19 noiembrie s-a păstrat *Viaţa* unui alt pustnic Varlaam – nu cel din *Varlaam şi Ioasaf* – plus învăţăturile lui.)
Textul din *Proloagele* de la Roman, ms. **1462**, diferă însă de textul din manuscrisele transilvane, atât al celor din grupul care urmează în acest punct tradiţia Udrişte Năsturel (vezi anexele cu ms.: **1132**, **1328**, **3746**; vezi şi **anexa Năsturel**), cât şi de textul până acum singular din ms. **1373**.

[159] Cuvânt şters ulterior.

[160] Cuvântul este scris în ms. cu *á*.

[161] Cuvântul este scris în ms. cu *ó*.

[162] *Proloage*, Neamţ: *aspidă*.

iar nu cu temei pre trépte întărite **(f. 125)** îi era, deci atâtea adecă şi acest féliu de răutăţi uitându-le el, s-au sirguit[163] spre dulceaţa acea puţină de miiare.

Aceasta iaste asemănarea celor ce sânt întru înşelăciunea vieţii aceştiia. Şi iată adevărul îţi voiu tâlcui ţie acum. Căci că *fiara cea cu un corn* care gonéşte p[u]r[u]rea iaste chip al Morţii care umblă pre urmă ca să prinze pre neamul lui Adam. Iar groapa şi prăpastiia acéia iaste toată lumea, fiind plină de toate laţurile céle purtătoare de moarte. Iar copaciul cel ros neîncetat de cei doi cióreci[164] iaste calea vieţii noastre, că vieţuind noi fieştecarele, neîncetat piiare acéia prin ceasurile zilii şi ale nopţii, şi tăiarea rădăcinii să apropie. Iar céle patru aspide însemneaze alcătuirea omenescului trup care est[e] din céle patru stihii prea înalte şi nepotrivite, care stihii fără de rânduială umblând şi turburându-se, trupeasca alcătuire să strică. Încă cătră acéstea, înfricoşatul[165] acela şi nemilostiv bălaur închipuiaşte înfricoşatul pântece al iadului care să cască ca să apuce pre cei ce poftesc frumseţile acéste de acum mai mult decât bunătăţile ce vor să fie. Iar picăturile céle de miiare arată desfătarea dulceţilor celor din toată lumea, adecă: bogăţiia, iubirea de aur, iubirea de argint, poftirea de slavă. Deci fiindcă noi ştim moartea ce va să fie şi munca cea fără de sfârşit şi vécinica înpărăţiia lui D[u]mnezeu şi nu voim să ne lăsăm de poftire de slavă a lumii aceştiia, ci căutăm bogăţii, mândrii, beţii, limbuţii şi aşa fără de véste viind Moartea, îndată ne apucă pre noi pre toţi şi în iad ne pogoară.

Deci să cade noao, fraţilor, să ne lăsăm de slava aceasta şi de deşarta bogăţie şi de toate lucrurile céle réle şi să priimim lucrurile céle bune şi rodurile D[u]hului, prin care să aflăm înpărăţiia ceriurilor.

Ms. 2094 – JOHN RYLAND MANCHESTER[166]

(f. 106^v) Istoriile sf[â]ntului Varlaam cătră Ioasaf feciorul lui Avemer înpăratul Indiei.

Un om fugea de un inorog. Care, neputând suferi de zbieratul lui şi îngrozindu-să de groaznicul chip al lui, fugea tare ca să nu-l mănânce. Deci alergând cu degrab, căzu într-o prăpastie mare. Şi căzând într-însa, au întins mâinile de s-au apucat de un copaciu şi să ţinea tare. Şi-şi întări picioarele între neşte gemănări, părându-i că au scăpat. Şi era făr de grijă.

Iară când au căutat, au văzut doi şoareci: unul alb şi altul negru – unde rodea trupina acelui copaciu pre carele sta el, atâta cât era aproape să-l surpe.

Deci căutând în fundul prăpastiei, au văzut un bălaur groaznic şi înfricoşat, suflând văpae de foc din gură şi încolăcindu-să, şi cumplit căsca gura şi veniia să-l înghiţă.

După acéia, căutând iarăşi la acea ramură pre carea îşi întărise picioarele, au văzut patru capete de aspidă eşind dintr-acel mal lângă care sta el.

Iară râdicându-şi ochii în sus, văzu din ramurile acelui copaciu picând puţintea miiare. De-aciia părăsi de-a să griji de nevoile ce-l cuprinsése. Şi din afară cumplit făr de stâm-

---

[163] În *Proloage*, Neamţ: *sârguit.*

[164] Scris cu accent în manuscris.

[165] În *Proloage*, Neamţ: *înfocatul.*

[166] Mulţumim Bibliotecii John Ryland Manchester pentru amabilitatea de a ne trimite cópii după manuscrisul lui Matei Voileanu. Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **4348 –** BCU Cluj; **1132**, **1328**, **3746.** Vezi şi **anexa Năsturel**.

părare îl căuta inorogul să-l mănânce. Iar jos acel bălaur groaznic căsca gura să-l înghiţă. Şi **(f. 107)** copaciul pre care sta el preste puţin era să se surpe. Atâtea de groaznice răutăţi uitându-le, să porni spre dulceaţa acei puţintea miiare.
Acesta iaste chipul acelor ce să înşală cu înşălăciunile aceştii lumii, al căruia tâlc ţi-l voiu spune[167]:
Inorogul să închipuiaşte Moartea carea gonéşte pre tot neamul lui Adam. Prăpastiia iaste lumea cea plină de toate răutăţile şi cursele Morţii, iară copaciul vrémea vieţii a fieşte-căruia om, carea să sfârşaşte. Şoarecii sânt zilele şi nopţile prin care pre-ncet soséşte şi sfârşitul. Aspidele – întocmirea acelor patru stihii înşălătoare ale trupului omenesc. Iară acel bălaur cu faţa de foc să închipuiaşte iadul, care va să strângă în nesăţiosul său pântece pre toţi păcătoşii. Iară picătura cea de miiare arată dezmierdările lumii cu care înşală pre priiatenii săi, ca să nu poarte grija de mântuinţa lor.

Ms. 3746[168] (sfârşit secol XVIII)

(f. 79^v) *Istoriile lui Varlaam către feciorul lui Avenir înpăratul Iudeii* <sic>.
Un om fugea de un inorog. Carele, neputând **(f. 80)** suferi zbieratul lui şi îngrozindu-să de groaznicul lui chip, fugea tare ca să nu-l mănânce. Deci alergând cu degrab, căzu întru o prăpastie mare. Şi întinzând mâinile, s-au apucat de un copaci şi să ţinea tare. Şi-ş întări picioarele între nişte gemănări, părându-i-să că au scăpat. Şi era fără de grije.
Şi căutând odată în jos, au văzut doi şoareci: unul alb, altul negru – rozând la tulpina copaciului pre carele sta el. Şi aşa de tare rodea, cât era aproape să-l surupe.
Şi căutând în fundul prăpăstii[i], au văzut un bălaur groaznic şi înfricoşat, eşind văpae de foc din gură şi încolăcindu-să; şi cumplit căsca gura şi venea asupra lui să-l înghiţă.
După aceia, căutând iarăş la acea ramură pre care sta cu picioarele, au văzut patru capete de aspidă eşind dintru acea râpă lângă care sta el.
Dar râdicându-şi ochii în sus, văzu din ramurile acelui copaci picând puţintea miiare. Deci ticălosul om părăsi de a să mai griji de nevoile ce-l cuprin**(f. 80^v)**sése. Că din afară nepărăsit îl căuta inorogul să-l mănânce, iară de dedesupt acel bălaur căsca gura să-l înghiţă. Şi copaciu pre carele sta el peste puţin era să cază. Acestea toate uitându-le, omul să porni spre acea puţintică dulceaţă (miere).
Acesta iaste chipul celora ce să înşală cu înşelăciunile aceştii lumi. A căriia tâlc ţi-l voi spune!
Inorogul să închipuiaşte Moartea carea siléşte să ajungă pre tot omul. Prăpastiia iaste lumea cea plină de toate răutăţile şi cursele morţii. Iară copaciul este vremea vieţii a fieştecăruia om, care să sfârşaşte. Iară şoarecii sânt zilele şi nopţile prin care soséşte şi sfârşitul. Iară aspidele sânt tocmirea celor patru stihii înşelătoare ale trupului omenesc. Iară acel bălaur cu faţa de foc să închipuiaşte iadul, care va să strângă în nesăţiosul lui pântece pre toţi păcătoşii. Iară picătura cea de miiare arată dezmierdările lumii cu care înşală pre cei ce **(f. 81)** o iubesc ca să nu poarte grije de mântuinţa lor.

[167] Fraza subliniată este scrisă cu roşu în manuscris.
[168] Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **4348 –** BCU Cluj; **1132**, **1328**. Vezi şi **anexa Năsturel**.

Ms. 4348 BCU CLUJ[169] (an 1749, copist Ion Erneanul?, Matei Voileanu?)

(f. 1) Istoriia sfântului Varlaam către Iosaf feciorul lui Avenimer înpăratul Indiei.
Un om fugea de un inorog. Care, neputând suferi de zbieratul lui şi îngrozindu-se de groaznecul chip al lui, fugea tare ca să nu-l mănânce. Deci alergând cu degrab, căzu într-o prăpastie mare. Şi căzând într-însa, au întins mâinile de s-au apucat de un copaciu şi să ţinea tare. Şi-ş întări picioarele între nişte gemănări, părându-i că au scăpat. Şi era făr de grijă.
Iară când [au][170] **(f. 1^v)** căutat, au văzut doi şoareci: unul albu şi altul negru – unde rodea trupina acelui copaci pre carele sta el, atâta cât era aproape să-l surpe.
Deci căutând în fundul prăpastiei, au văzut un bălaur groaznic şi înfricoşat, suflând văpae de foc din gură şi încolăcindu-să şi cumplit căsca gura şi veniia să-l înghiţă.
După acéia, căutând iarăşi la acea ramură pre carea îşi întărise picioarele, au văzut 4 capete de aspide eşind dintr-acel mal lângă carea sta el.
Iară rădicându-ş ochii în sus, văzu din ramurile acelui copaciu picând puţintea miiare. [De-a][171]ciia părăsi de a să griji de ne**(f. 2)**voile ce-l coprinsése. Şi din afară cumplit făr de stâmpărare îl căuta inorogul să-l mănânce. Iară jos acel bălaur groaznic căsca gura să-l înghiţă. Şi copaciul pre carele sta el preste puţin era să se surpe. Atâtea de groaznice răutăţi uitându-le, să porni spre dulceaţa acei puţintea miiare.
Acesta iaste chipul acelor ce să înşală cu înşălăciunile aceştii lumii, al căruia tâlc ţi-l voiu spune.
Inorogul să închipuiaşte Moartea carea care gonéşte să ajungă tot neamul lui Adam. Prăpastiia iaste lumea cea plină de toate răutăţile şi cursele Morţii, iară copaciul vrémea vieţii a fieştecăruia om, carea să sfâr**(f. 2^v)**şaşte. Şoarecii sânt zilele şi nopţile prin care prisoséşte şi sfârşitul. Aspidele – întocmirea acelor 4 stihii înşălătoare ale trupului omenesc. Iară acel bălaur cu faţa de foc să închipuiaşte iadul, care va să strângă în nesăţiosul său pântece pre toţi păcătoşii. Iar picătura cea de miiare arată diezmărderile lumii cu carea înşală pre priiatenii săi, ca să nu poarte grija de mântuinţa lor.[172]

Ms. 4390 BCU CLUJ[173]

(p. 130) *Pentru omul carele nu să pocăiaşte, nu va scăpa de munca iadului.*

[169] Vezi şi anexele cu ms.: **45** – Astra Sibiu; **81** – Muzeu Craiova; **2094** – John Ryland Manchester; **1132**, **1328**, **3746**. Vezi şi **anexa Năsturel**.
[170] Colţul filei este rupt şi cuvântul lipseşte.
[171] Colţul filei este rupt.
[172] Vezi Popa 1978, p. 337. Mulţumim BCU Cluj şi d-nei dr. Laura Zăvăleanu pentru copia trimisă. Mulţumim de asemenea şi d-lui dr. Bogdan Crăciun.
[173] Vezi şi Popa 1980, p. 22-23. Mulţumim d-nei dr. Laura Zăvăleanu pentru identificarea filelor din manuscris care conţin acest text şi, de asemenea, domniei sale şi BCU Cluj pentru copia trimisă. Mulţumim şi d-lui dr. Bogdan Crăciun.
Filele manuscrisului au fost numerotate de mai multe ori. Conform uneia din numerotările cu cifre arabe, ar fi vorba de f. 130^v-133^r, cu menţiunea că nu au fost scrise cifrele de pe p. 131 şi 132. Conform altei numerotări cu cifre arabe, este vorba de p. 185-188. După numerotarea cu caractere chirilice: p. 179-182.

Odănăoră fugea un om de un inorog, ca să nu-l mănânce. Iară omul săracul, fugind, văzu un copaci mare pre ţărmurile unii ape şi-i agiunge odraslele copaciului în ţărmurile apei. Iară omul di frica inorogului să apucă într-acel copaci şi căută la rădăcinele copaciului să vază tare-i au slab. Şi văzu 2 şoareci: unul alb, altul negru, unde rodea rădăcinele copaciului. De altă parte văzu nişte aspide unde-şi ascu**(p. 131)**ţea dinţii şi rânjiia să-l mănânce. Iară bietul om să spăimântă şi căută în gios şi văzu un şarpe mare, unde căscasă gura, ca, de va cădea copaciul, să-l înghiţă. Iară omul, fiind spăimântat, căuta în sus prin crengile copaciului, să se apuce în sus, adecă cădea miere în gura omului. Şi cum déde de dulceaţa stredie, îndată uită acéle grozii mari şi-i sta gândul tot la stredie, să-i pice în gură.
Tâlcul.
Fraţilor, inorogul iaste moarte, care aleargă după om până-l agiunge. Copaciul iaste veacul **(p. 132)** omului, şoarecii carii rod copaciul iaste zioa şi noapte. Aspidele sânt boalele omului, iară şarpele iaste iadul carele siléşte să-i înghiţă pre toţi. Ştie tot omul că va muri şi acéle grozii îi vor sta înainte şi îi vor fi înpotrivă şi cum dă omul de miere, adecă de binele lumii aceştie, şi începe a mânca miere, adecă încépe a să înbogăţi, îndată uită moartea şi judecata care va să fie şi iadul, toate le uită amărâtul om, pentru dulceaţa aceştii lumi. Şi aşa iaste omul **(p. 133)** amăgit până în moarte şi mérge în munci.[174]

Ms. 5791[175]

Manuscrisul, de început de secol XIX, are o scriere neîngrijită, „analfabetă”.
La f. 22 se termină *Archirie şi Anadan*. Din ultimele fraze, s-ar înţelege că Anadan a pierit din cauza lăcomiei lui.

(f. 22) *Spunere pentru lăcomie.*[176]
Că Adam încă erea în raiu şi toate în mâna lui erea şi avea ce mânca, iar pentru lăcomiia mâncă din pomul vieţii[177], din carele îi zisése Dumnezeu să **(f. 22^v)** nu mânce. Şi fuse izgonit din raiu cu mare jale, tot pentru lăcomie.
Pentru lăcomie.
Şi iar socotim să nu fim ca omul ce şădea în copaci, iar jos rodea doi şoareci rădăcina copaciului, unul albu şi altul negru. Şi erea un şarpe căscând gura, când copaciul va cădea, iar el să-l înghiţe. Iar mai sus de dânsul îi curgea mierea în gură. Iar pre ramură şădea patru şărpi şi căsca toţi gurile să-l înghiţă. Iar omul nimic nu grijiia de acelea, pentru dulceaţa mierii, până roase şoarecii copaciul şi-l loviră cei patru şărpi şi se frânse copaciul şi căzu omul în gura şarpelui şi-l înghiţi şi nu să **(f. 23)** mai văzu.
Copaciul iaste veacul omului, iar miiarea iaste avuţiia, iar *patru şărpi iaste: primăvara,*

---

[174] Textul diferă de traducerile din anexele Năsturel şi ms.: **45** – Astra Sibiu, **2094** – John Ryland Manchester; **4348** – BCU Cluj**, 1132**, **1328, 3746**. Diferă de asemenea de ms. **1373**. S-ar putea să avem în faţă o prelucrare a unui text mai vechi, reluat din amintire.
[175] Text singular.
[176] Pe margine: *sept. 15*. N. n.: în *Prologul* din 1685 şi în *Prologul* de la Neamţ nu există la 15 sept. acest „cuvânt”.
[177] N. n.: de fapt, Adam şi Eva au mâncat din pomul cunoaşterii !

vara, toamna și iarna (subl. n.). Și șoarecii, cel alb iaste zioa și cel negru noaptea[178]. Iar șarpele iaste iadul. Ci tot iubéște lăcomiia lumii acestiia până mérge în iad.[179]

PROLOAGE, NEAMȚ

Vezi textul din **anexa Ms. 1462** *Proloage*, Roman.

Abrevieri bibliografice

Avram 1970 - Mircea Avram, *Cartea românească manuscrisă, Biblioteca „Astra”*, Sibiu, 1970

BOR - *Biserica Ortodoxă Română*, București

Balmuș 2006 - Pavel Balmuș „O variantă basarabeană a «Vieții cuvioșilor părinți Varlaam și Ioasaf»”, studiu și ediție, în *Texte uitate. Texte regăsite*, vol. V, București, 2006

Barbu 2000 - Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească*, Editura Meridiane, București, 2000

Bârcă 2002 - Meda Diana Bârcă, *Carte și societate în Transilvania secolului al XVIII-lea. Manuscrise de cărți populare românești*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2002

Barindi 2002 - Mauro Barindi, „Storia di una traduzione. Le versioni in rumeno da testi italiani di un traduttore poco conosciuto del XVIII secolo: Vlad Boțulescu din Mălăești, «logofăt»”, în *Romansk Forum*, XV, 2002/2, nr. 16 (*Skandinaviske romanistkongress, Oslo 12.-17. august 2002*) (http://www.duo.uio.no/roman/Art/ Rf-16-02-2/rom/Barindi.pdf, accesat la 21.09.2013, conform trimiterii lui Ovidiu Olar)

Bianu *et alii* 1907-1967 - Ion Bianu, R. Caracaș, G. Nicolaiasa, G. Ștrempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I-IV, Editura Academiei, București, 1907-1967

Birkfellner 1998 - Gerhard Birkfellner, *Paterikon*, LTK, vol. 7, Freiburg etc., 1998

Bogdan 1889 - Ioan Bogdan, „Câteva manuscripte slavo-române din Biblioteca Imperială din Viena”, în *Analele Academiei Române*, secț. ist., s. II, tom XI, 1888-1889

Bogdan 2002/a - Cristina Dobre Bogdan, *Imago Mortis în cultura română veche (secolele XVII-XIX)*, Editura Universității, București, 2002

Bogdan 2002/b - Cristina Bogdan, „Scenes de danse macabre. Étude comparée entre l’éspace roumaine et occidental”, în *Synthesis*, XXIX, 2002

Bogdan 2003 - Cristina Bogdan, „La représentation de «l’irreprésentable». Les visages de la mort dans l’iconographie roumaine (XVIIIe-XIXe siècles)”, în *Synthesis*, XXX, 2003

Bogdan 2009 - Cristina Bogdan, „Palimpseste. Élements d’une histoire des regards sur l’iconographie roumaine de la Mort”, în Marius Rotar, Marina Sozzi (ed.), *Proceedings of the Dying and Death in 18th - 21st centuries Europe*, international conference, Alba Iulia, 5-7 sept. 2008, Cluj-Napoca, 2009, p. 67-79

Boțulescu 2013 - Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri*. I. *Viața lui Scanderbeg*, Ediție critică și studii de Emanuela Timotin și Ovidiu Olar, Editura Univers Enciclopedia Gold, București, 2013

[178] Pentru prezența șoarecilor alb și negru într-o gravură pe lemn ce ilustrează un text referitor la trecerea timpului din an, vezi Einhorn 1972, p. 394, unde trimite la Lauffer 1953, p. 254 ș. urm.

[179] Urmează o tâlcuire simplificatoare a Sf. Liturghii.

Mulțumim doamnei dr. Ana Dumitran pentru suportul moral, pentru sugestii și precizări bibliografice și de identificare a localităților.

Caldarelli 1996 - Raffaele Caldarelli, *Il Paterik Alfabetico-Anonimo in traduzione antico-slava I. Parte Alfabetica. Edizione del testo slavo e dell'originale greco*, Roma, 1996, http://www.culturenetwork.it/ciriv/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=46

Caldarelli 2003 - Raffaele Caldarelli, *I prestiti greci nel Paterik Alfabetico antico-slavo*, Sette Cita, Viterbo, 2003, http://dspace.unitus.it/bitstream/2067/53/1/cardarelli_prestiti_greci.pdf

Cârstea 2009 - Sebastian Dumitru Cârstea, „Mânăstirile ortodoxe dispărute. Județul Brașov" (II), în *Telegraful Român*, CDVII, 2009, nr. 1-4

Cernovodeanu 1976 - Paul Cernovodeanu, „Variante autonome ale «Războiului Troadei» din cronografele de tipul Danovici și circulația lor (sec. XVIII-XIX)", în *Revista de Istorie și Teorie Literară*, XXV, 1976, nr. 1

Cernovodeanu 2003 - Paul Cernovodeanu, „Fragmente autonome din cronografele de tip Danovici", în *Apulum*, XL, 2003, p. 297-307

Chihaia 1977 - Pavel Chihaia, *Sfârșit și început de ev*, Editura Eminescu, București, 1977

Chițimia 1976 - Ion C. Chițimia, „Cărțile populare românești în perspectivă europeană", în *Limbă și Literatură*, II, 1976, nr. 2

Chițimia, Simonescu 1963 - *Istoriia Alexandrului celui Mare din Machedonia* ..., în *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, ediție și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, București, 1963

Constantinescu 1986 - Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine; repertoriu*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1986

Cordoni 2010 - Constanza Cordoni, «*Barlaam und Josaphat*» *in der europäischen Literatur des Mittelalters*, Dissertation, Universität Wien, Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, 2010

Crețeanu 1979 - Radu Crețeanu, „L'influence des livres populaires sur les beaux-arts en Valachie", în *Synthesis*, VI, 1979

Damaschin 1999 - *Ion Damaschin, Varlaam și Ioasaf*, ed. îngrijită de Virgil Cândea și Magdalena Georgescu, Editura România Creștină, [București], 1999.

Deonna 1958 - Waldemar Deonna, „La «Boule aux rats» et le monde trompeur", în *Revue archéologique*, 1958, I

Dima 2013 - Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri*, vol. II, *Canonizarea Sfântului Felice. Varlaam și Ioasaf. Glosar irochez-român. Însemnări astronomice*. Ediții critice, studii introductive și glosar de Cristina-Ioana Dima, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2013

Dobreanu 2008 - Doina Dobreanu, „Elie Câmpeanu - un preot din vremea veche", în *Fragmentarium*, http://fragmentarium2008.blogspot.ro/2007/12/elie-cmpeanu-1859-1937-cetean-de-onoare.html

Dosoftei 1683 - Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683

Dosoftei, ed. Frențiu 2002 - Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*, Iași, 1682-1686; reeditare cu alfabet latin Rodica Frențiu, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 2002

Dragne 2011 - Aurel Dragne, *Vechi mănăstiri românești din Țara Făgărașului*, teză de doctorat, Rezumat, coord.: prof. univ. Antal Lukács, Universitatea București, 2011

Einhorn 1972 - Jurgen Werinhard Einhorn, „Das Einhorn als Sinnzeichen des Todes: Die Parabel vom Mann im Abgrund", în *Frühmittelalterliche Studien. Das Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster*, Band 6, 1972

Einhorn 1998 - Jurgen Werinhard Einhorn, *Spiritualis unicornis. Das Einhorn als Bedeutungsträger in Literatur und Kunst des Mittelalters*, ed. a 2-a, Wilhelm Fink Verlag, München, 1998[180]

[180] Deși am parcurs în cea mai mare parte bibliografia citată de P. Dr. Werinhard Einhorn referi-

Enciclopedia 1978 - *Enciclopedia istoriografiei românești*, coord. Ştefan Ştefănescu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978

Fecioru 1959-1965 - Dumitru Fecioru, „Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XI, 1959, XVII, 1965

Frank 1993 - Karl Suso Frank, „Apophthegmata Patrum”, în *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. I, Herder Verlag, Freiburg etc., 1993

Gorski, Nevostruev 1862 - A. Gorski, K. Nevostruev, *Opisanie slavjanskich rukopiseĭ*, vol. II, Partea 3 (notat uneori ca vol. IV), Tipografia Sinodală, Moscova, 1862

Grecescu, Simonescu 1960 - *Istoria Ţării Româneşti. 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică de Constant Grecescu şi Dan Simonescu, Editura Academiei, Bucureşti, 1960

Grossmann 2009 - J. K. Grossmann, „Die Abhängigkeit der «Vita des Barlaam und Joasaph» vom Menologion des Symeon Metaphrastes”, în *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 59, 2009

Hasdeu 1879 - Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, vol. II, Noua Tipografie Naţională, Bucureşti, 1879

Iancovescu 2003 - Ioana Iancovescu, „«Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf». Versiuni iconografice româneşti”, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 de ani*, coord. Ionel Cândea, Paul Cernovodeanu, Gheorghe Lazăr, Muzeul Brăilei – Editura Istros, Brăila, 2003

Ĭonova 1992 - M. Ĭonova, „Varlaam i Ĭoasaph”, în *Staro-Bŭlgarska literatura. Enziklopedičen rečnik*, Editura Petŭr Beron, Sofia, 1992

Învăţăturile lui Neagoe Basarab 1971 - *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, ediţie de Florica Moisil, Dan Zamfirescu, Gheorghe Mihăilă, Editura Minerva, Bucureşti, 1971

Învăţăturile lui Neagoe Basarab 2010 - *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, ediție de Dan Zamfirescu și Gheorghe Mihăilă, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 2010

Karlinger 1969 - Felix Karlinger, *Einführung in die romanische Volksliteratur*, I: *Die romanische Volksprosa*, Editura Hueber, München, 1969

Karlinger, Lackner 1978 - Felix Karlinger, Irmgard Lackner, *Romanische Volksbücher*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1978

Kuhn 1888 - Ernest Kuhn, „Der Mann im Brunnen. Geschichte eines indischen Gleichnisses”, în *Festgruss an Otto von Böhtling*, Stuttgart, 1888

Kutschera 1944 - Rolf Kutschera, „Guvernatorii Transilvaniei. 1691-1774”, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj*, IX, 1943-1944, Tipografia Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1944

Lacea 1927 - C. Lacea, „Codicele Puşcaşul”, în *Revista Filologică* (Cernăuţi), I, 1927, nr. 1-2

Lackner 1977 - Irmgard Lackner, „Barlaam und Josaphat”, în *Enzyklopädie des Märchens*, vol. I, Editura Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1975-1977

Lambo 2009 - Sara Lambo, „Da Balavar a Barlaam: il ruolo della Georgia nella transmisione della «Legenda di Barlaam e Josaphat»”, în *Annali di Ca'Foscari. Serie Orientale*, XLVII, 2008 [2009], nr. 3

Lauffer 1953 - Otto Lauffer, „Allegorie der Begriffe der Zeit, des Jahres und der Jahreszeiten, der Monate und der Tageszeiten”, în *Beiträge zur sprachlichen Voksüberlieferung. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen der Komission für Volkskunde*, vol. 2, Akademie Verlag, Berlin, 1953

Lăzărescu 1967 - Emil Lăzărescu, „O icoană puţin cunoscută din secolul al XVI-lea şi problema pronaosului mânăstirii Argeşului”, în *Studii şi Cercetării de Istoria Artei*, seria

toare la *pilda inorogului*, nu o vom introduce aici. Lucrăm la un studiu în care să raportăm această bibliografie la situațiile concrete din reprezentările românești.

Artă plastică, XIV, 1967, nr. 2
Lebedeva, Tvorogov 1985 - *Povest' o Varlaame i Ioasaphe*, ediţie I. N. Lebedeva şi O. V. Tvorogov, Editura Nauka, Leningrad, 1985
Leroy 1955 - J. Leroy, „Un nouveau manuscrit arabe-chrétien illustré du roman de Barlaam et Joasaph”, în *Syria*, 32, 1955
Literat 1996 - Valeriu Literat, *Biserici vechi româneşti din Ţara Oltului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996
Lourie 2011 - B. Lourie, „India «far beyond Egypt». Barlaam and Ioasaph and Nubia in the 6th century”, în *Bibel, Byzanz und Christlicher Orient: Festschrift für Stephen Gerö. Zum 65. Geburtstag*, coord. Dmitrij F. Bumazhnov, Emmanouela Grypeou, Timothy B. Sailors, Alexander Toepel, Gielen, 2011
Manuscris român 1904 - *Manuscris român din secolul XVIII. Vieaţa Sfinţilor Varlaam şi Ioasaf, tradusă din limba elenă la anul 1648 de Udrişte Năsturel de Fierăşti al doilea logofăt, tipărită pentru prima oară de generalul P. V. Năsturel*, Bucureşti, Stabiliment de Arte Grafice Universala, 1904
Marcadé 1988 - Jean-Claude Marcadé, „Les legendes chrétiennes de Leskov”, în *Xe Congrès International des Slavistes. Sofia, 14-22 septembre 1988. Communications de la délégation* française, Paris, Institut d'Études Slaves, 1988, în *Revue des Études Slaves*, LX, 1988, nr. 1
Mareş 2011a - Alexandru Mareş, „Despre numele de familie al logofătului Vlad din Mălăieşti: nume moştenit sau nume imaginat”, în *Limba Română*, LX, 2011, nr. 1
Mareş 2011b - Alexandru Mareş, „Interpretarea grafiilor de tipul **мынѕ8лъ** din documentele slavo-române din secolul al XV-lea şi vechimea opoziţiei |ă|: |î| în dacoromână”, în *Limba Română*, LX, 2011, nr. 4
Marin-Barutcieff 2003 - Silvia Marin-Barutcieff (ed.), „Veşmântul lui Hristos”, în *Texte uitate. Texte regăsite*, vol. II, Bucureşti, 2003
Marin-Barutcieff 2014 - Silvia Marin-Barutcieff, *Hristofor: Chipurile unui sfânt fără chip*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014
Mateescu 1935 - C. N. Mateescu, „Din alcătuirile poetice ale lui Popa Gheorghie ot Văleni”, în *Arhivele Olteniei*, XIV, 1935, nr. 79-82
Mazilu 1974 - D. H. Mazilu, *Udrişte Năsturel*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974
Mazilu 1981 - D. H. Mazilu, *Varlaam şi Ioasaf. Istoria unei cărţi*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981
Mazilu 2002 - D. H. Mazilu, „Despre «Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf»”, în *Omagiu Virgil Cândea la 75 de ani*, coord. Paul H Stahl, Editura Academiei Române, vol. I, Bucureşti, 2002
Mazilu 2005 - D. H. Mazilu, „Autonomizarea parabolelor”, în *Studii de literatură română veche*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005
Meteş 1930 - Ştefan Meteş, *Viaţa bisericească a românilor din Ţara Oltului*, Editura Asociaţiunii, Sibiu, 1930
Meteş 1936 - Ştefan Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936
Micle 1995 - Veniamin Micle, *Peştera Sfântului Grigorie de la Mănăstirea Bistriţa*, Editura Sfânta Mănăstire Bistriţa, Eparhia Râmnicului, 1995
Micle 1996 - Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistriţa olteană*, Editura Sfânta Mănăstire Bistriţa, Eparhia Râmnicului, 1996
Micle 2004 - Veniamin Micle, *Şcoala mănăstirească de la Bistriţa în cultura românească*, Editura Almarom, Râmnicu-Vâlcea, 2004
Mihăilescu 2008 - Gabriel Mihăilescu, *Viaţa sfintei Maria Egipteanca. Studii şi texte*, Bucureşti, 2008

Mihăilescu 2011 - Gabriel Mihăilescu, „O copie manuscrisă a «Prologariului» mitropolitului Dosoftei de la sfârşitul secolului al XVII-lea”, în *Limba Română*, LX, 2011, nr. 1

Mircea 2005 - Ion Radu Mircea, *Répertoire des manuscrits slaves en Roumanie. Auteurs byzantins et slaves*, Institut d'Études Balkaniques, Sofia, 2005

Moldovan 1976 - Liviu Moldovan, „Date biografice despre Elie Câmpeanu”, în *Marisia. Studii şi materiale arheologice, istorice, etnografice* (Târgu-Mureş), VI, 1976

Moraru 1974 - Mihai Moraru, „Cărţile populare – încercare de definire structurală”, în N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, ed. a II-a, vol. II, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974

Moraru 2005 - Mihai Moraru, *Studii şi Texte. O carte populară necunoscută: Viteazul şi Moartea*, Editura Cartea Universitară, Bucureşti, 2005

Moraru, Velculescu 1976-1978 - M. Moraru, C. Velculescu, *Bibliografia analitică a literaturii române vechi. Cărţile populare*, Editura Academiei, Bucureşti, 1976-1978

Moreschini, Norelli 2004 - Claudio Moreschini, Enrico Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, trad. Hanibal Stănciulescu, II, 2, Polirom, [Iaşi], 2004

Nersessian 1937 - Sirarpie Der Nersessian, *L'illustration du roman de Barlaam et Joasaph*, Paris, 1937

Onu 2002 - Liviu Onu, *Tradiţia manuscrisă a unei sinteze europene la români în secolele al XVII-lea – al XIX-lea: Mântuirea Păcătoşilor (Amartolon Sotiria)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2002

Pateric 1828 - *Pateric*, Bucureşti, 1828

Pateric 1990 - *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinţilor bătrâni*, Episcopia Ortodoxă Română Alba Iulia, 1990

Păcurariu 2002 - Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002

Pelin 2007, 2008 - Valentina Pelin, „Manuscrise din domnia lui Ştefan cel Mare”, în *Analele Putnei*, III, 2007, nr. 2; IV, 2008, nr. 2

Pervain 1971 - Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Dacia, Cluj-Napoca, 1971

Pop 2010 - Saveta-Florica Pop, „Stan Zugravul din Răşinari – Sibiu. Opere în colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia”, în *Analele Universităţii Creştine Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, Seria istorie – Serie nouă, I, 2010, nr. 3

Popa 1966 - Atanasie Popa, „Cărturar bihorean din secolul al XVII-lea: Vasile Sturze Moldoveanul”, în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLII, 1966, nr. 1-2

Popa 1978 - Mircea Popa, „Codicele Erneanul (1749)”, în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, XXVII, 1978, nr. 3

Popa 1980 - Mircea Popa, *Tectonica genurilor literare*, Editura Cartea Românească, 1980

Poptămaş 1999 - Dimitrie Poptămaş, „*Habent sua fata libelli*”, în *Elie Câmpeanu: omul şi faptele sale*, coord. Grigore Ploeşteanu, Dimitrie Poptămaş, Fundaţia Culturală Vasile Netea, seria *Caiete mureşene*, 5, Târgu-Mureş, 1999

Porumb 1998 - Marius Porumb, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1998

Quasten III - Johannes Quasten, *Patrology*, vol. III, Spectrum Publishers, Utrecht/Antwerp, The Newman Press, Westminster, Maryland, 1960

Rizescu 1967 - I. Rizescu, „Un manuscris necunoscut al romanului popular «Varlaam şi Ioasaf»”, în *Limba Română*, tom XVI, 1967, nr. 3

Simonescu 1926 - Dan Simonescu, *Încercări istorico-literare*, Editura Librăriei Ioan M. Staicu, Câmpulung-Muscel, 1926

Simota 1979 - Algeria Simota, „Varlaam şi Ioasaf”, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979

Söding 1993 - Thomas Söding, „Apophthegmata”, în *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. I, Freiburg etc., 1993

Stanciu Istrate 2011 - Maria Stanciu Istrate, „Un umanist român în căutarea literarităţii: Udrişte Năsturel”, în *Limba Română*, LX, 2011, nr. 1

Stanciu Istrate 2013 - Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalităţii europene ... Varlaam şi Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udrişte Năsturel*, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, București, 2013

Suciu 1968 - Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, Bucureşti, vol. II, 1968

Suso Fran 1993 - Karl Suso Fran, „Apophthegmata”, în *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. I, Freiburg etc., 1993

Ştefănescu 1932 - I. D. Ştefănescu, „Le roman «Barlaam et Joasaph» illustré en peinture”, în *Byzantion*, VII, 1932, fasc. 2

Ştrempel 1959 - Gabriel Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, Editura Academiei, Bucureşti, 1959

Ştrempel, *Catalogul* - Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I-IV, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978-1992

Tappe 1960 - E. D. Tappe, „A rumanian manuscript miscellany in the John Rylands Library”, extras din *Bulletin of John Rylands Library*, vol. 42, 1960, nr. 2

Turdeanu 1934 - Emil Turdeanu, „Varlaam şi Ioasaf”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LII, 1934, nr. 7-8

Turdeanu 1985 - Emil Turdeanu, „Le roman de Barlaam et Ioasaph en roumain”, în *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines*, Editura E. J. Brill, Leiden, 1985

Tvorogov 1987 - O. V. Tvorogov, „Povest'o Varlaame i Ioasaphe”, în *Slovar' knižnikov I knižnosti drevneĭ Rusi. XI – pervaja polovina XIV v.*, Editura Nauka, Leningrad, 1987

Tvorogov 1988 - O. V. Tvorogov, „Iszmaragd”, în *Slovarĭ knižnikov I knižnosti drevneĭ Rusi. Vtoraja polovina XIV - XVI*, 1, Editura Nauka, Leningrad, 1988

Ursu 1995 - N. A. Ursu, „Prima traducere românească a versiunii comprimate a romanului «Varlaam şi Ioasaf» din «Vieţile Sfinţilor»”, în *Cronica*, XXX, 1995, nr. 24

Ursu 2002 - N. A. Ursu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti*, Editura Cronica, Iași, 2002

Velculescu 1976-1977 - Cătălina Velculescu, „*Viaţa Patriarhului Nifon* şi *Alexandria*”, în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, XXVI, 1977, nr. 1 (*Simpozionul româno-iugoslav din Bucureşti*, 1976, p. 72-73)

Velculescu 1979 - Cătălina Velculescu, „Parable of the Unicorn and the Man Who Yearns for Apples”, în *Synthesis*, VI, 1979

Velculescu 1981a - Cătălina Velculescu, „Les copistes de Transylvanie et les apologues de Barlaam”, în *Révue des Études Sud-Est Européennes*, XIX, 1981, nr. 4

Velculescu 1981b - Cătălina Velculescu, „Variante ale pildei inorogului”, în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, XIX, 1981, nr. 2

Velculescu 1983 - Cătălina Velculescu, „Volksbücher und rumänische Kultur (Resumé der Dissertation)”, în *Berichte. Salzburg*, nr. 6, 1983, p. 259-275.

Velculescu 1984 - Cătălina Velculescu, *Cărţi populare şi cultură românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1984

Velculescu 1989 - Cătălina Velculescu, „Alte două manuscrise cu «Fiziologul»”, în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, 1989, nr. 1-2

Velculescu 1994 - Cătălina Velculescu, „Simbolicul inorog”, în *Cotidianul – Litere. Arte. Idei*, IV, 1994, nr. 14 (148)

Velculescu 1994-1995 - Cătălina Velculescu „Die Tiersymbolik in der Wandmalerei der rumänischen Länder”, în *New Europe College Yearbook 1994-1995*, Bucureşti, 1998

Velculescu 1998 - Cătălina Velculescu, „Physiologus- und Bestiarium-Bilder in der rumänischen Kultur”, în *Synthesis*, XXV, 1998

Velculescu 2006 - Cătălina Velculescu, „Die rumänischen Prologe – Übersetzungen, Bearbeitungen, Wiederübersetzungen”, în vol. *Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie*, coord. Lora Taseva, Roland Marti *et alii*, Sofia, 2006

Velculescu 2007 - Cătălina Velculescu, *Nebuni întru Hristos*, Editura Paideia, 2007

Velculescu 2009 - Cătălina Velculescu „La poartă la Țarigrad șade-un fecior de-mpărat”, în *Byzantine Manuscripts in Bucarest's Collections*, Ileana Stănculescu (coord.), Institutul Cultural Român şi Administraţia Prezidenţială, Bucureşti, 2009

Velculescu 2014 - Cătălina Velculescu, „Manuscrise cu naraţiuni despre *nebuni pentru Hristos* recent identificate”, în *Limba Română*, LXIII, 2014, nr. 1, sub tipar.

Velculescu, Anton 2002 - Cătălina Velculescu, Manuela Anton, „Physiologus”, în *Enzyklopädie des Märchens*, Bd. 10, Lief. 3, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2002

Velculescu, Guruianu 2001 - Cătălina Velculescu, V. Guruianu (ed.), *Fiziolog. Bestiar*, Editura Cavallioti, Bucureşti, 2001

Velculescu, Stănculescu 2002 - Cătălina Velculescu, Ileana Stănculescu „Tiersymbolik in rumänischen Kirchen”, în *Das Münster*, 55, 2002, nr. 4

Voileanu 1891 - M. Voileanu, *Codicele Matei Voileanu*, Tipariul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1891

Weizsäcker 1899 - Paul Weizsäcker, „Mittelalterliche Bildwerke vom «Mann im Brunnen»” în *Zeitschrift für den deutschen Unterricht* (Leipzig), 13 Jhrg., 1899

Zalozieckyj 1944 - Wladimir von Zalozieckyj, „Ein Huzulenteller. Versuch einer Deutung”, în *Volkswerk. Jahrbuch des Staatlichen Museums für Deutsche Volkskunde. 1943*, Hgg. Konrad Hahm, Eugen Diederichs Verlag, 1944

Zamfirescu 1973 - Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab şi Învăţăturile către fiul său Theodosie*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973

Cuvinte-cheie: Pilda Inorogului, aspide, şoareci, balaur, Varlaam şi Ioasaf, Proloage, urmăritori alternativi, leu, cămilă, urs, şarpe, crocodil, hiare multe şi târâtoare, circulația independentă a pildei

Keywords: unicorn's parable, asps, mice, dragon, Varlaam and Ioasaf, Life of the Saints, alternative pursuers, lion, camel, bear, snake, crocodile, many crawling beasts, independent circulation of the parable